

سڭاتیکرن د کاریکاتیرئ کوردیدا فه کولینه کارگاتیکي

بدرالدین عبدالکریم قادر
ماموستا هاریکار
پشکا زمانی کوردی، زانکویا دهوک
هریئا کوردستانی، عیراق

د. شیرزاد سهبری عملی
پروفیسورئ هاریکار
کولیزا پهروهرده، زانکویا دهوک
هریئا کوردستانی، عیراق

کورتی

ئهف فه کولینه ب نافونیشان (سڭاتیکرن د کاریکاتیرئ کوردیدا- فه کولینه کارگاتیکي-)، کو فه کولینی ل شروقه کرنا سڭاتیکرن د کاریکاتیرئ کوردیدا دکته، ئه وری ژ روانگه ها پراگاتیکیه. کو نمونه یین وینه یین کاریکاتیرئ ژ پوژنامه و گو فارین (ئهرۆ، وار، گهپ، سیخورمه) هاتینه وهرگرتن. فه کولین ژ دوو پشکان یئکه دیت. پشکا ئیکي ب نافونیشان : (کاریکاتیر و سڭاتیکرن) ه، لی پشکا دووی تایه ته ب فه کولینا (سڭاتیکرن د کاریکاتیرئ کوردیدا). فه کولین گه هشتیه چهند ئه نامین گرتن ئه نام زی : سڭاتیکرن په یامه که و پشاهیه که هه یه د نافه را ئهوا ناخشنکه ر دبیزیت و ئهوا مه بهست بیت و کس نه شیت ل دهر پین سڭاتیکرن بگه هیت، بیی بهر چاه وهرگرتا و اتایا دهور و بهری و اتایا زهق و دیار د کاریکاتیرئ کوردیدا و اتایا نه راسته و خو یه و ناما زهق ب سڭاتیکرن ددهت. په یقین کلی : کاریکاتیر، سڭاتیکرن، پراگاتیک، پیشکرمانه، نیشانکار، دهر که فه، کرده یین ناخشنی.

1. پیشه کی

نافونیشان و سنووری فه کولینی

قوچان ی وهرگرتنه تا کو ژ لای ر وونیزیشه و په یه وندیا وی دگهل با بهی شیعییه تی دیار بکه ی و ئه وی چهندی ب سهلمینین کو هوزاشانی زمانه کی هوزانیی ب هیز هه یه و هوزاشان شیا به شیعییه ته که بهرز دناف هوزانین خودا بکاریینیت و مفای ژ پراپا. ئهف فه کولینه ژ ناما ماسته ری ئهوا ب ناف (شیعییه تا زمانی هوزانی د هوزانین محسن قوچانیدا) هاتیه وهرگرتن.

ئهف فه کولینه، ل ژیر نافونیشانی : (سڭاتیکرن د کاریکاتیرئ کوردیدا - فه کولینه کارگاتیکي)، کو تیدا هول هاتیه دان، به حسی هه بوونا سڭاتیکرن د کاریکاتیرئ کوردیدا و چهوانیا رهنگه دان و بهرجه سه بوونا سڭاتیکرن و په هندی جورا و جوری ئه وی بهتیه کرن، هه ره و سا فه کولین د سنوور و ئاستی پراگاتیکیدا یه.

پایازا فه کولینی

ئهف فه کولینه، ب شیوه یه کی گشتی، ل دویف پایازا (وه سفی - شیکاری)، هاتیه ئه نامدان.

که رهستی فه کولینی

که رهستی فه کولینی یئکه تیه ژ ئه وان وینه یین کاریکاتیرئ کوردی، کو ژ هه ردو و پوژنامه یین : (ئهرۆ، وار) و هه ردو و گو فارین : (سیخورمه، گهپ) و د ماوه یی سالی ن د نافه را (2010 هه تا 2015) دا هاتیه وهرگرتن.

گرنگیا فه کولینی

گرنگیا ئه فی فه کولینی ژلی ئه فی چهندی، کو ل دویف ییزانین مه چ فه کولین ل سه ر ئه فی با بهی د زمانی کوردیدا نه هاتینه ئه نامدان، ئه فه ژ لایه کیفه و لایه کی دیقه، سڭاتیکرن ئیکه ژ ئه وان بیافین گرنگین، کو دکه فیه د ناف سنووری کارکرنا

المجلة الأكاديمية لجامعة نوروز، المجلد 8، العدد 1 (2019)

ورقة بحث منتظمة نشرت في 2019/3/25

البريد الإلكتروني للباحث : sherzad.sabri@gmail.com

حقوق الطبع والنشر © 2017 أساء المؤلفين. هذه مقالة الوصول إليها مفتوح موزعة تحت رخصة

المشاع الإبداعي النسبي - CC BY-NC-ND 4.0

پراگماتیکیدا و ب تایهقی سځاتیکن د کاریکاتیرئ کوردیدا، گهلهک دهیته بکارهینان و ږهنگه‌دانا پرانییا لایه‌نین ژیاڼی دکهت، له‌ورا گرنگه فه‌کولین ل سهر بهیته کړن.

نافروکا فه‌کولینی

ئهف فه‌کولینه، ژبلی پېشه‌کی و نه‌نجام و لیستا ژیده‌ران، ژ دوو پشکان پیکهاتیبه : پشکا ټیکي : ب ناف و نیشانی : (کاریکاتیر و سځاتیکن) به، کو به‌حسی ئه‌فان بابه‌تان دکهت : (چه‌مکی کاریکاتیری)، (چه‌مکی سځاتیکن)، (ئه‌رکین سځاتیکن)، (سځاتیکن د زمانیدا)، (که‌رستین سځاتیکن)، (پله‌پین سځاتیکن)، (جورین سځاتیکن).

پشکا ووی : ئهف پشکه‌زی ب ناف و نیشانی : (سځاتیکن د کاریکاتیرئ کوردیدا) به، کو به‌حسی ئه‌فان بابه‌تان دکهت : (ږه‌ه‌ندی پراگماتیکی د سځاتیکن‌نیدا)، (پراگماتیک و سځاتیکن د کاریکاتیریدا)، کو ل فزین ب کارهینانا سځاتیکن ب ریکا بوارین زمانین پراگماتیکی (کرده‌پین ټاخفتی، ده‌رکه‌فته، نیشانکار و گرمانه)، هاتیبه به‌حس‌کړن.

پشکا ټیکي : کاریکاتیر و سځاتیکن

1.1 چه‌مکی کاریکاتیری

کاریکاتیر وهک هونه‌رکي ئه‌ټیکه و بالکیش و هه‌لگری ږه‌ه‌ندین : (پیکه‌مین، سځاتیکن، تواخ و ږه‌خنه‌گرتن و... هتد). گه‌لهک مه‌به‌ست و واتا پین فه‌شارق ل پشت خؤ ب جه‌نیلاینه، چونکی ژبلی به‌رجه‌سته‌بوونا گیانی ترانه و پیکه‌نیتی، کاریکاتیر هونه‌رکه خودان په‌یام و ئارمانجه، ئهف مه‌به‌ست و په‌یام و ئارمانجه‌زی ب ترانه و پیکه‌نیتی هاتیبه نه‌خشانندن و دخوازیب ب پېشه‌کیه‌کا خوش و پری گرترین، که‌تواری تال و نه‌خوش و پر ئازاری جشاکي ژ همی لایه‌ناشه نیشانده‌ت و هه‌ولا چاره‌سهرکزی ژی دده‌ت، ژهر هندی کاریکاتیر د کؤکا خؤدا هونه‌رکه خودان ږه‌ه‌ندین جوړاو جوړه و ټیکه‌لی پرانییا لایه‌نین ژیاڼی دیت، له‌ورا زی کاریکاتیر ب همی که‌سان ناهیته ئافرانندن، به‌لکو ئه‌و که‌سی ب ئه‌فی کاری رادیت، پیدفی ب شیان و شاره‌زایه‌کا هونه‌ری و هزری و ږه‌وشه‌نیری و... هتد هه‌یه. واته که‌سی کاریکاتیرفان خودان ږه‌وشه‌نیری به‌کائینسو کؤویدیا به. کاریکاتیر ژلانی زارافیه د بنیاتدا په‌شه‌کا لاتینیه و یا ژ (care core) هاتیبه وهرگرتن، کو ب واتایا (تشته‌ک ژ شیانین خو زیده‌تر) دگه‌هینیت، دزمانی ئیتالیدا ب واتایا (بار) و (بارکن) هاتیبه (هاوژین صلیوه عیسا : 2013 : 70). هونه‌ری کاریکاتیری هه‌فده‌م ل گهل چاخنی

فه‌زینی (رینسانس) ئیتالی که‌فته د فؤناغه‌کا نویدا و پېشه‌چوون ب خؤفه دیت، چونکی د ئه‌وی سهرده‌میدا و بؤ ټیکه‌م جار هنده‌ک که‌سین وهکی (ئانیولا کارچی : Annibula Carracci) گرنگی ب وینه‌کرنا سپاین سهر وچافان دایه (الکس هاگر : 1390 : 18). و ههر ژهر هنديژی هنده‌ک بؤچوون په‌یقا ئیتالیا (کاریکاتورا : caricatura) ب بنیات و ژیدمر بؤ په‌یقا کاریکاتیر دادن، واته ئه‌و وینه‌پین کو زیده‌روژی د کیشانا ئه‌واندا هاتیبه کړن و هه‌روه‌سا د فره‌نگا (الفريد) یا (ئیتالی - عهری) ژیدا ب (وینه‌یه‌کي گالته ئامیز) هاتیبه (نه‌ژاد عه‌زیز سورمی : 1999 : 51). لی ئه‌و که‌سی کو ل سهرده‌می رینسانسی شیان تیکشکاندا فؤرمین باو و که‌فن هه‌بوویه، (لیوناردو دافنشی) بوو، بسپورین بواری هونه‌ری ل دویف هنده‌ک به‌لگه‌یان، کو د کارین هیلکاریدا دیاردن، دافنشی ب که‌فترین هونه‌رمه‌ندی بواری کاریکاتیری ده‌زمین (ناکو غریب : 1999 : 5). هه‌روه‌سا د هنده‌ک ژیده‌راندا په‌یکه‌رتاش و ئه‌ندازیاری ئیتالی (برزینی) ب پېشه‌نگ و بالا ده‌ستی وینه‌کیشین کاریکاتیری دهیته هژمارتن، کو شیوازی (کاراکي) د وینه‌پین خؤدا بکارهینایه، کو (نافی خیزانه‌کا ئیتالی) به، لی ده‌می ئهف هونه‌ره بؤ وهلاقی ئینگلته‌را هاتیبه فه‌گوه‌استن، وینه‌کیشی ئینگلیز (هوجارپ) ی گیانه‌کي نویت کره بهر ئه‌فی هونه‌ری ل ده‌می رابووی ب پېشخستنا ئه‌وی ژ نوکته‌پین سځاتیپیکه‌ر بؤ چه‌که‌کي به‌یز و کارا و شیا هونه‌ری کاریکاتیری بکه‌ته هونه‌رکي کارا و چالاک د هنده‌ک بابه‌تین جفاکین سهرده‌می خؤدا (اساعیل سراج الدین، محمد عهدی فچلی، 2007، 179). سبارت پیناسه‌یا کایکاتیری "لن ردمن" دیژیت : "کاریکاتیر هونه‌ری زیده‌روژی به (المبالغه) د وینه‌کرنا سپاین که‌ساندا، کاریکاتورفانی دفت ب رپیا جه‌ختکزی ل سهر ئه‌ندامین له‌شی یان سهر وچافین ئه‌وی که‌سی و ئه‌وی وه‌کو که‌سه‌کي جباواز ژ که‌سین دی بده‌ته نیاسین" (لن ردمن : 1391 : 1)، لی د فره‌نگا "لونگان" دا هاتیبه، کو : "کاریکاتیر وینه‌یه‌کي ترانه‌بی و که‌نینه‌یه، سالوخدان و کیمکرن و بیکه‌لککرنا که‌سه‌کي یان تشته‌کیه، هه‌روه‌سا پتر ژ راستیا که‌تواری؛ سځاکي و ترانا ئه‌نجامده‌ت" (معجم لونجان الإنجلیزه الحدیه : 2011 : 163). واته نیشاندانا که‌س یان تشته یان دیارده‌یان، ب شیوه‌ی سځکرن و کیمکرن و پیکه‌نین و ترانه‌بی، کو ئه‌فه همی پیکه‌ دینه ږه‌گه‌زین گرنگین دروستبوونا سځاتیکن د کاریکاتیریدا.

1.2 چه‌مکی سځاتیکن

واتایهکا دیا مه‌بست هه‌یه؛ کو هه‌لگرا په‌یاما سځکتیکرنیه و ب هاریکاریا ده‌وروبه‌ری ده‌یتنه زانین.

2. گرایسی هه‌ولایه، کو پیناسا چافلیکریا سځکتیکرنی روهنتر بکته و دیژیت : "سځکتیکرن گوتنا تشته‌کیه، لی نیاز تشته‌کی دیه" (Grice : 1975 : 46). واته گوتنا ئاخفتنه‌کی ب واتایهکا ب مه‌بست؛ ژبو مه‌رما گه‌اندنا نیاز و نیه‌ته‌کا فه‌شارتی و نه‌په‌نی، کو نه‌فه‌ دیته واتایا مه‌بستا ئاخفتنه‌کی و په‌یاما سځکتیکرنی تیندا هه‌لگرتیه.

3. "نامه‌نت" سځکتیکرنی پیناسه دکته و دیژیت : " سځکتیکرن دیارده‌یهکا پراگماتیکیه، ب شیوه‌یه‌کی کو که‌لینه‌ک یا فالا هیه‌ک د ناچه‌را ئاخفتندا هاتیه‌گوتن و واتایا مه‌بست یا نه‌فی ئاخفتنی؛ ژلانی ئاخفتنه‌کیه هه‌یه و هه‌ر کرده‌یه‌کا ئاخفتنی؛ کو یا سځکتیکرن بیت، پیدفی ناکته یا نه‌راسته‌وخو بیت، به‌لکو دفتیت یا دوو روی بیت" (Amante : 1981 : 77). ئانکو نه‌و گوتن ب شیوازه‌کی فیلبازانه و ب ته‌کنیکه‌کا هونه‌ری و ب زانابوون و ژنه‌ان، به‌یتنه‌ ده‌رپین.

4. ب بۆچوونا نه‌رسستی : سځکتیکرن به‌شه‌که ژ ره‌وانیژیی، چونکی راسته‌وخو ب ناخی هه‌قدژی خو، ده‌رپینی ژ نه‌وی تشتی دکته (نه‌حمد قهرنی : 2012 : 28). واته ب ریکا نه‌وی سځکتیکرنی ب شیوه‌یه‌کی راسته‌وخو گازنده و په‌ختی ژ کیاسی و شاشیان دگرت، کو په‌نگه د شیاندا نه‌یت، ب شیوازه‌کی دی، نه‌فی بابه‌تی ئاراسته بکته، چونکی دی کارفه‌دانین توند د هه‌مه‌ردا هه‌بن. د سه‌رجه‌می نه‌فان پیناساندا دگه‌هینه نه‌فی نه‌نجای، کو شیوازی سځکتیکرنی ته‌گه‌ر نه‌ده‌ب بیت، نه‌فه که‌رهستی نه‌وی زمانه، و ته‌گه‌ر کرده‌یه‌کا زمانی بیت، نه‌فه ژلی ده‌وروبه‌ری زمانی مفای ژ دیاردین نه‌زمانی و ده‌رگرت، ته‌گه‌ر هونه‌ری کاریکاتیری بیت، نه‌فه خودان ناچه‌رۆکه‌ک یا سیاسیی یا جشکی یا ئایی یا ئابورییه یا. . . هتد، ته‌گه‌ر هه‌لگرا په‌یامه‌کا خوشی و شادی و پری پیکه‌مین بیت، نه‌فه گه‌له‌کجاران کومیدایه‌کا په‌شه و بریندارکه‌ر و په‌خنه‌گرو هه‌قدژه، ته‌گه‌ر تنی ب شیوازه‌کی سه‌رزاری و ساده به‌یتنه نه‌نجامدان، نه‌فه د رۆژا نه‌فرۆکه‌دا چهن‌دین دام و ده‌زگه‌ه و پيشانگه‌ه و ته‌کنولۆژیا سه‌رده‌می ب خۆفه مژویلکریه، له‌ورا سځکتیکرن کریار یا شیواز و پروسيسه‌کا په‌یوه‌ندی‌داره ب گه‌له‌ک زانست و بابه‌تین ژيانا مروّفايه‌تییه، و زماخانه‌ک د ناف زمانی و نه‌ده‌بناسه‌ک د نا‌فا نه‌ده‌یدا و فه‌یله‌سوفه‌ک د نا‌فا فه‌لسه‌فیدا و ته‌کنیکاره‌ک د نا‌فا زانست و ته‌کنیکا سه‌رده‌میدا و ده‌روناسه‌ک د نا‌فا

ته‌گه‌ر پینداچوونه‌کا کورت د فه‌ره‌نگ و که‌لتور و به‌ره‌مین نه‌ده‌بیانین کوردیدا بکه‌ین، دی بینین کو، ژبو چه‌مکی سځکتیکرنی چهن‌دین په‌یف و زاراځین جوراو‌جور هاتینه بکاره‌ینان، له‌ورا فه‌ره‌ ئامازه پی به‌یتنه‌دان، چونکی تا نوکه شیس‌ه‌رو و زماشان و توره‌فان و په‌وشه‌نیرین کورد، زارافه‌کی ئیکگرتی و فه‌رمی کو هه‌مه‌ری زارافی (نایرونی) ب جیهانی بیت، بکارنه‌هینایه، به‌لکو هه‌ر ئیکی ل دویف ده‌فه‌ر و تیگه‌هشتنا خو زارافه‌ک بکاره‌ینایه، لی ژبه‌رکو د پرانییا فه‌کولینین زمانین کوردیدا سځکتیکرن بکاره‌یتیه، هه‌روه‌سا ب شیوه‌کی سه‌ره‌کی و به‌ره‌لاف و گشتگیر سځکتیکرن وه‌کو چه‌مه‌ک د زمانی کوردیدا تا راده‌یه‌کی باش هه‌ی خو گرتیه و ژ چه‌مک و زاراځین دی گشتگیرتر و هه‌مه‌لایه‌نتره، ژبه‌ره‌ندی د نه‌فی فه‌کولینیدا هه‌مان په‌یف وه‌کی زارافی سه‌ره‌کی هاتیه بکاره‌ینان. په‌یفا (iron) یا ژ ده‌سته‌واژه‌یا یونانییا (Eironeia) هاتیه وه‌رگرتن، کو واتایا (نه‌زانینا چیکری و ژ قه‌ستا و سه‌ره‌فی) دگه‌هینیت و د لاتینیدا زارافی (ironia) و د ئینگلیزینیدا زارافی (self-deprecator) هاتینه بکاره‌ینان (حسین ئوسان نه‌ده‌وره‌جان : 2007 : 53). نه‌ف په‌یفا یونانی ژبو وه‌سفرنا شیوازی ئاخفتنا کاراکته‌ره‌کی کوه‌میدی پی‌ی دیرینی یونانی بکارده‌ات، کو ناخی نه‌وی (Eiron) بوویه و خودان که‌سایه‌تییه‌کا لاواز و بی شیان و چه‌په‌ل و فیلباز بوویه، ژبه‌ر هندی نه‌فی زارافه‌بی گوزارشت ل هه‌می هه‌لویست و حاله‌تین وه‌کی ره‌فتار و ئاخفتنن نه‌وی که‌سی دکر، لی د نه‌فا نایرونی زارافه‌یه‌کی په‌خنه‌یه و ل نه‌ده‌بیانین زوره‌یا ملله‌تان و ب تایه‌تی رۆژئاځایی، یا بوویه ره‌وته‌کا دیار و ل قالمه‌کی هونه‌ریدا هاتیه داریژن بۆ نمونه : د فه‌ره‌نگا زاراځین نه‌ده‌بینن ئینگلیزیدا ب (irony) و فه‌ره‌نسی ب (ironie) و ب عه‌ره‌بی هنده‌کجاران (المفارقة) و هنده‌کجارانژی (السخریه) هاتینه بکاره‌ینان (نه‌حمد قهرنی : 2012 : 21-22).

سه‌باره پیناسه‌یا سځکتیکرنی زانایان ب چهن‌د شیوه‌یه‌کان پیناسه‌کریه. وه‌کو :

1. "فاوله‌ر" سځکتیکرنی پیناسه‌دکته و دیژیت : " سځکتیکرن نه‌و شیوازی ده‌رپینییه، کو گریمانا هه‌بوونا دوو گوهداران دکته، ب شیوه‌یه‌کی، کو لایه‌نی ئیکی بی گوهدار، گوهداریا نه‌وی ده‌رپینی دکته؛ لی د مه‌بستا نه‌ویدا ناگه‌یت و لایه‌نی دووی پتر ژ نه‌وی یا هاتیه‌گوتن؛ تی دگه‌هیت، هه‌ر ژبه‌ره‌ندی دووانه‌یوونا واتای و تیگه‌هشتنه‌کا نامۆ دروستدیت" (Fowler : 1965 : 306). واته که‌سی سځکتیکرن دفتیت؛ که‌سی سځکتیکرنی ب خایینیت ب گوتنا ئاخفتنه‌کی، کو د واتایا خو یا ژ سه‌ره‌فه و ئاشکه‌رادا یا ئاسایه؛ لی دپشت نه‌فی ده‌رپین و واتایدا؛

دەروناسیڤیدا و جفاکنا و سیاسەتەدارو. . . هتد هەمی دکارن و هەر ئیک د بیاف و بابەتی خۆدا باسی کاریگەریا سفاکتیکرنی بکەن.

3.1 ئەرکین سفاکتیکرنی

ئەگەر پیداجوونەکا کورت د ژێدەر و بیروبووونین زانیان؛ سەبارەت ئەرکین سفاکتیکرنی بکەن، دئی بینن، کو گەلەک ئەرک ژبو سفاکتیکرنی هاتینە دەستینشانکرن، کو د شیاندایە د چەندین خالاندا کۆمبکەن، هەر وەکی ل خواری هاتینە دیارکرن :

1. ئەرکی جفاکی : ئەف ئەرکە پتر گریدای سفاکتیکرنا زارەکیە (: 2007 : Gibbs 297). و د ناف تەخین جوداجودا بین جفاکیدا رەنگەدەدەت و گەلەک ئەرکین جفاکین جۆراوجۆر وەکی : خوشی و کەنین و دەم ب سەربەن و شکاندا بەرامبەر و خورتکرنا پەپوهندیان و دلمان و . . . هتد، جینەجندکەت.

2. ئەرکی ئەریتی : سفاکتیکرن گەلەکجاران ئەرکەکی ئەریتی دینیت، چونکی شیوازێ سفاکتیکرنی بۆ هەندەک ژ خەلکی ئەرکەکی ئەریتی هەیه و سفاکتیکرنی ب شیوەیهکی وەسا ب کار دەهین، کو د خەزەمەتا ئەواندا بیت، هەر وەکی بۆ پتر جەختکرن و چەسپاندا تەشتەکی یان کارەکی یان فەرمانەکی یانزی د هەندەکجاراندا، بۆ گەهاندنا هوێکارین هەلوێستەکی دەیتە بکارهینان، هەر وەسا د هەندەک جفاکاندا سفاکتیکرن رۆلەکی گرنک ژبو چەسپاندا شیانین پەپوهندیکرنی د نافهرا هەفال و هەفکار و هەفیشە و ب هەمان شیوە د ناف زانکویاندا ژێ ئەرکەکی چالاک دگێرت (Hutcheon : 1992 : 222).

3. ئەرکی ئەریتی : هەندەکجاران سفاکتیکرن ئەرکەکی ئەریتی دینیت، ب تاییەتی ل دەمی بۆ مەبەستەکا نەدیار و نەگرنک و ئیک و ئیک و ئیک مفا دەیتە بکارهینان و جۆرەکی مژداری و نەروهنی و ل ئیک نەگەهشتنی تیدا دروستدیت و دیتە ئەگەرێ تیکچوونا پەپوهندیان و ژیکفەقیان (: 2012 : Sigar and Taha 802).

4. ئەرکی هەلسەنگاندنا نەباش : ل فێری ئاخفتنەری دفتی رەختی ژ بەرامبەری بگرت و ئەوی ب کەسەکی نەباش ب هەلسەنگینیت، ئەفجا دئی راپیت ب ئاراستەکرنا پەسن و مەدحکرنا زێدە، بۆ ئەوی کەسی، واتە زێدەرپۆیی د پەسنا ئەویدا دکەت، ب ئەفقی چەندێزی ئەوی کەسی کیمدکەت و بپانی ئەوی دەیتە

خواری، واتە هەلسەنگاندنەکا نەباش؛ ب شیوەیهکی نەراستەوخو پێ هاتینەکرن (Sigar and Taha : 2012 : 802). واتە ئاخفتنەکا باش ب مەبەستا هەلسەنگاندنەکا نەباش هاتینە ئاراستەکرن.

5. ئەرکی هەلسەنگاندنا باش : ئەف ئەرکە بەرۆفازی ئەرکی هەلسەنگاندنا نەباشە، چونکی ل فێری ئاخفتنەری دفتی، پەسنا کەسەکی ب شیوەیهکی نەراستەوخو بکەت، ئەفجا ئاخفتنەکر ب ریکا دەربڕینن نەرتی و نەباش پەسن و مەدحا ئەوی کەسی دکەت (Sigar and Taha : 2012 : 803). واتە پەسناکا مژدار و نەدیارە لەورا گەلەکجاران گوهدار تیناگەهیت؛ کا ئەفە پەسنا یان رەخنەیه.

6. ئەرکی یاریکرنی : کو گریدای کەنین و زیرەکی و شیانەکا باش یا ب کارهینانا زمانیه، کو ب بۆچوونا هەندەک ژ فەکولەران ئەف ئەرکە پتر شیانین ئاخفتنەری بلند نیشان دەدەت، چونکی ل دەمی سفاکتیکرنی شیانین باش هەنە و کا چەوا ب فیت وەسا یاریان ب کەرەستین زمانی دکەت و بۆ مەبەستا سفاکتیکرنی ب کار دەهینیت و بارا پتر ئەرکەکی خوشی و دەم ب سەربڕنیه (Gibbs : 2007 : 297).

7. ئەرکی دوژمندی : ل فێری سفاکتیکرن ب دەربڕنەکا نەرتییا راستەوخو دەیتە ئاراستەکرن و ژ چارچۆفی خۆی رەخنەیی و ئافاکەر دچیتە دەری و ئەرکەکی هێرشبەرانه دگریته بەر و ب ئەفقی چەندێزی ئاخفتنەکر کەلا خۆ دپێژیت و گوهداری رەزێل و شەرمزار دکەت (Sigar and Taha : 2012 : 803).

8. ئەرکی رەخنەگرتنی : گەلەکجاران کەسەکی یان کۆمەکا کەسان یان جفاکی ب گشتی رەخنە ژ کەسەکی یان کۆمەکا کەسان یان دیاردەیهکی یان تەشتەکی هەیه، ئەفجا ژبو ئاراستەکرنا ئەفقی رەختی و گە و گازندەیان ژ ئەوی کەسی یان کەسان یان دیاردەیان؛ شیوازێ سفاکتیکرنی ب کار دەهین، ئەفجا چ ب شیوەیهکی راستەوخو یان نەپستەوخو بیت، ب تاییەتی ئەف ئەرکی سفاکتیکرنی پتر د کاریکاتیریدا رەنگەدەدەت ل دەمی کاریکاتۆرفان رەختی ژ کەسایەتییهکی نەباش یان بەرپرەکی گەندەل یان دیاردەیهکا نەباش د ناف جفاکیدا یان. . . هتد، دگریت، ئەفجا دئی ب وێنەیهکی کاریکاتیریی سفاکتیکەر رەخنا خۆ ئاراستەکەت، واتە ب شیوەیهکی گشتی ئەف رەخنەیه هەمی بوارین سیاسی و ئابوری و جفاکی و ساخەمی و فیرکاری و . . . هتد فەدگریت.

9. ئەرکی کۆتەرۆلکرنا هەست و سۆزان یان ئەرکی دەروونی : ل دەمی ئاخفتنەکر هەست ب هەندێ دکەت، کو هەندەکین دی دفتن سفاکتیی ب ئەوی بکەن، ل

تهوی دمی ب ریکا سځاکتیکرنی ولسا خو نیشاندېت، کو ههست و سوزین تهوی تیکنه چوپینه و د کونترولکرینه (803 : 2012 : Sagar , and Taha). ههرولسا گله کجاران که سایه تیه که ژبو سپاندنا بوجوونا خو بهرامبر هنده کین دی و کونترولکرینه ههست و سوزان و خو مهنکر سځاکتیکرنی ب کاردهین (Dew et al 347 : 1995). واته ل فیزی پتر ته که کین دهرونی دینیت و ژ نهجامی هه لچوون و هه لسوکهفت و ههست و سوزین تاکه که سینه.

10. ته رکین خوشی و که نینې : تهفه زی تیکه ژ ته رکین سځاکتیکرنی، کو ب تنی نارمانج و مهبستا تهوی دروستکرینا سه فایه کین خوش و پری گرېنه د ناف جفاکیدا و ل دویف تخن جفاکی گوهرپ ب سهردا دهیت. هه زی ناماژه پیکرنیه، کو دشیاندانه هه تا چهن دین ته رکین جوراوجورین دی ژبو سځاکتیکرنی ب هینه دهستیشانکر، ههرولسا ب هه مان شیوه دشیاندایه، کو تهوان هه می ته رکان ل ژیر نافی ته رکین ته رتی و ته رکین نه رینین سځاکتیکرنی کوم بکین و تهفه زی هه می دیسا دچنه ژیر ته رکین جفاکین سځاکتیکرنی، چونکی سځاکتیکرنی ب خو شیوازه کین تاییه تی په یوه ندیکرینا جفاکیه؛ تهفجا چ ب شیوازه کین ته رتی یان ته رتی ب هینه ب کارهینان، بو نمونه تهفه هنده ک ژ شیواژین ته رینین ب کارهینانا سځاکتیکرنی د ناف جفاکیدا؛ تهوژی بو مهبستین : خوشی و شادی و خو ژ بیرفکرن و ترانه و یاری و که نین و موککرینا په یوه نندیان و تیکودوو نیاسین و فیان و تیکه لی و جهختکرن ل سهر هنده ک بابه تان و گه هاندنا چهن دین بابه ت و په یامین جوراوجور و خوفه دزین و فهشارتنا کیاسیان و ماف خواستن و ئاگه هدارکرن ژ شاشیان و رهخنه گرتن و راسته کون و... هتد). ههرولسا ژ ته رکین نه رینین سځاکتیکرنی د ناف جفاکیدا؛ دشین ناماژی ب تهوان مهبستین ته رتی و نهباش بدین، کو سځاکتیکرنی نهجامددهت، وهکی : (شکاندن و کیمکرن و هه تککرن و رهزیککرن و خاپاندن و سځککرن و تیکدانا په یوه نندیان و نه فیان و شهر و ئالوزی و ناوزراندن و جوین و ب ریزی و ب شهرمی و... هتد). که واته سځاکتیکرنی چهن دین ته رکین جوراوجور و ل دویف مهبست و ب کارهینانی نهجامددهت و وهکی نامراز و ئالافه کین بهیز و کاریگه ره، د دهستی ئاخشتکه ریدا و تهفجا یان ب شیوازه کین ته رتی یانژی ته رتی ب کاردهینیت.

1. سځاکتیکرنی د زمانیدا

ته گهر ته ماشه ی شیواژی سځاکتیکرنی بکین، دی بینین؛ بهری کو بهیته د ناف

تئورین تهدهی و وانه بین رهوانیژینیدا؛ سځاکتیکرنی بابه ته کین فلسفه ی بوو و ته نانه ت په یفا (Eironeia) د کومارا نه فلانویدا هاتیبه، لی سهره ی هنديژی دی بینین، کو سځاکتیکرنی ب تهفی شیوازی هاتیبه دهستیشانکر و دیارکرن، کو ب شیوه یه کین فیلبازانه زمانی ب کاردهینیت و یاریان پیدکهت، ههر وهکی د نافه روک و کاککا واتی (واتایا فرههنگی و راسته وخو) یان هه فڈا تهوی (واتایا دهروبره و نه راسته وخو) دا دیاردیت (<http://www.betna> . . .). واته سځاکتیکرنی زمانی ب شیوه یه کین ته تیکه و بالکیش ب کاردهینیت، ب شیوه یه کین، کو که رهستین نافا زمانی ولسا ب کاردهینیت، کو د واتایا خو یا سهردا، ئانکو د روخساری و فرههنگیدا واتی که هه یه، لی د هه مان دمدا هه لگرا واتی که دیبا هه فڈه، کو په یاما سځاکتیکرنی تیدا هاتیبه هه لگرتن و ل فیزی گوهدار ب هاریکاریا دهروبره و ناماژه و نیشانان ل تهفی مهبستی دکه هیت. ب بوجوونا کلاسیکیان سځاکتیکرنی شیوازه کین تاییه تی ب کارهینانا زمانیه، کو تیدا تهوا دهیته گوتن بو گه هاندنا تهو یه، تهوا نه هاتیبه گوتن (1 : 1996 : Attardo). و تهفه یه واتی ئاخشتنا ئاخشتکه ری د سځاکتیکرنیدا، واته فه گوهاستن یان گه هاندنا بهروفاژیا تهوی ئاخشتنیه یا هاتیبه گوتن؛ بو نمونه : (ته گهر هنده ک هه فال پیکفه چنه دهرکه فتنه کین یان پیاسه کین و باران ل تهوان بیاریت) و تیک ژ هه فالان یژیت "وهی پا روژکا خوش و جوانه ژ بو دهرکه فتن و پیاسی!" تهفجا تهف گوتنه د دهه کیدا بیت، کو بارینا تهفی بارانی پیاسا تهوان تیکدایت و لهشی تهوان تهر و شل کریت، تهفه مهبستا تهفی گوتنی دی وهکی ترانه و سځاکتیکرنی بیت بو هه فالین تهوی، کو نه شاینه روژکا گونجای بو دهرکه فتنی هه لژیرن، واته تهفی گوتنی واتی که بهروفاژی و نه راسته وخو هه یه.

سه بارت شیواژی سځاکتیکرنی و ل دویف بوجوونا گراسی، ژ بو هندئ، کو نیازا سځاکتیکرنی بهیته گه هاندن، دقیت ئاخشتکه ب شیوه یه کین ئاشکه را بنه ماین راستگوینی بشکینیت و په یوه نه که ت و ل سهر گوهداریه، کو دقیت چاره سهری و دویچوونا واتی مهبستدار یا ئاخشتکه ری، ب ریکا دارشتن بهروفاژین گوتنی بکه ت (3 : 1975 : Grice). واته گوهداری په یاما سځاکتیکرنی ب ریکا په یشتن هه فواتا و گوتن بهروفاژی و لاهکی، واته دهروبره ی زمانی، ههرولسا ی نه زمانیزی، دشیت ل مهبست و واتایا ئاخشتکه ری بکه هیت. (ئاتاردو - Attardo) دپژیت : " سځاکتیکرنی گونجاندنا دهقی تیکددهت، ل سهر تیک یان پتر ژ یاساین گراسی" (87 : 1996 : Attardo). واته سځاکتیکرنی تهو بنه ماین هه فکاری، کو

نه‌مه‌دین عەبدوللا : 2008 : 56). کەواتە ل دویف ئەفنی شروۆفە کەرن و ب کارهینانا زمانی، شیوازی سڤکاتیکیرنی دچیتە ژیر ب کارهینانا هونەرپیا زمانی، چونکی ژبو دارشتنا سڤکاتیکیرنی کەسی سڤکاتیکیکر ب شیوازه‌کی هونەری و شارەزابوون و تەکنیکەکا تاییەت، کەرهستین زمانی ب کارهینیت و یاریان ب دەنگ و پەیف و رسته‌یان د‌کەت و جۆره واتایەکی دئافرنیت، کو یا جودایە ژ واتایا ئاسایا ئاخشتنەکا رۆژانە. زمانی سڤکاتیکیرنی، زمانەکی نویووی و هەلوێستەکی دەرروونی و مێشکی و رەوشەن‌بیری ب دیارکریه و سڤکاتیکیرن هاتیە نیاسین، کو گوتنەکا ستراتیژیا رەخنەپیا سڤکاتیکیکیه و د‌کەتواریا دەرپرینە ژ هەلوێستەکی دوزمکارانە، لی ب شیوه‌پەکی نەراستەخۆ و ب خاپاندنا چافدیران و ب شیوه‌پەکی ژ شیوه‌پین رەوانبیزی وەکی خواستنی و دووانەپیا واتای د‌هیتە ئەنجامدان (سیرا قاسم : 2006 : 106). هەر وەسا د‌فیت ئامارەپ ب ئەفنی چەندئ بدەین، کا چەوا دوو جۆرین پەپوهەندیکیرنی (زمانی و نەزمانی) هەنە، ب هەمان شیوه، سڤکاتیکیرنی ب ریکا پەپوهەندیین زمانی و نەزمانی د‌هیتە ئەنجامدان، واتە مفای ژ ئالافین زمانی و نەزمانی د‌ینیت، ئەفجا د‌ پەپوهەندیکرنا زمانیدا ب ریکا کەرهستین ناڤا زمانی، چ ب شیوه‌پ زارەکی یان شیشی، کو ریزمانا زمانی بریاری ل سەر د‌دەت د‌هیتە ئەنجامدان و پەپوهەندیکرنا نەزمانی ب ریکا زمانی ئامارەپ و ئەندامین لەشی، کو لایەن د‌ەرروونی و لەشی (جەستە) بریاری ل سەر د‌دەن، د‌هیتە ئەنجامدان (شەنە ئەپوهەکر ئەحمەد : 2008 : 21). هەر ژ بەر هندیژی سڤکاتیکیرنی د‌ ناڤا ئاستین شروۆفەکرنا زمانیدا، د‌چیتە ژیر ئاستی کارکرنا پراگماتیکیشە، چونکی ب ریکا هەر دوو ئالافین زمانی و نەزمانی د‌هیتە ئافرانن.

ژبو زانین و تیگەهشتن و فەکرنا پەپام و نامەپا سڤکاتیکیرنی، د‌فیت گوهدار یان خواندەفانی سێ شیان هەپ (<http://www.bettna> . . .) :

1. شیانا زمانی : وەکی زانین و شارەزایا ئەوی زمانی و لی تیگەهشتن و ب کارهینان و پەپوهەندیکیرنی و . . . هتد.

2. شیانا رەوانبیزی : واتە پیزانین ل سەر پێشەڕین ئەدەبی و رەوانبیزی و یاسا پین گوتاری هەپ.

3. شیانا ئایدیۆلۆژی : واتە زانینا رەوشت و تینال و بیروباوەر و بها و سیستەمین هپیان، کو وەل گوهدار یان خواندەفانی د‌کەن پتر نیزیکی کەتواری بیت و ئارمانج و مەبەست و ئایدیۆلۆژیا ئاخشتنەکی یان شیشەری بزانت، کا چەوا سڤکاتیکی ب ئەوان تشتان د‌کەت، کو د‌گەلدا ناگوجیت.

گرایسی دیارکریه و پشتگووھە د‌هافیزیت و پینگیر ناییت و کا چەوا بقیث وەسا کەرهستین ناڤا زمانی ب کارهینیت، بو مەبەست و ئارمانجەکا دیارکری، کو د‌ ناڤ سڤکاتیکیرنیدا رەنگەد‌دەت، هەر سەبارەت ئەفنی چەندئ (براون - Brown) و (لینسون - Levinson) د‌ینن : " ئەفە راستییه‌کا نەگۆرە و یا گونجایە ل گەل بوچوونا ئاخشتنەکی، کو سڤکاتیکیرن بەروفازی ئەوێه یا د‌هیتە گوتن، ژ بەرکو کەسی سڤکاتیکیکر پشکداریه‌کا راستەفینە د‌ ئەفنی ئاخشتن و دانوستانیدا ناکەت" (Brown and Levinson : 1978 : 26). پرسیار ل سەر سڤکاتیکیرنی د‌ زمانیدا ئەفەیه، ئەری بوچی ئاخشتنەکر ئەوی د‌ینن یا مەبەستا ئەوان ئەو نەیت؟ واتە بوچی تشتەکی د‌ینن و مەبەستا ئەوان تشتەکی دیه؟ و ئەری بوچی مەبەستا خو ب هژمارەکا پەپان د‌ەرنابرن؟ ل دویف تیۆرا پەپوهەندیکیرنی (Relevance Theory) ئاخشتنەکر سڤکاتیکیرنی ژبو د‌ەربازبوون ژ هەلوێستی تیکچوون و هەلوەشیانی ب کارهین، لەورا ئاخشتنەکر د‌ئ لاسایا بوچوون یان هزرەکی کەن، د‌اکو خو ژ هزرا پشکاری و بیرھاتی و گرمانەپین ئەوی د‌ویر بکەن و ئەو تیۆرین، کو واتایا د‌ەقا و د‌ەقا سڤکاتیکیرنی ب واتایەکا دروستکری د‌هژمێرن، ئەفجا ژ لایەن چارەسەرکەن و چاکسازیا نیازا سڤکاتیکیرنی، پشکداری و رۆلەکی تاییەت د‌ د‌ەرپرین دووانەپیدا د‌ینیت (Giora : 1998 : 9). ل فیرئ مژداری و نەپوهەنیەکا د‌ ناڤهرا سڤکاتیکیرن و نیشانەپین سڤکاتیکیرنیدا هەپە، هەندەک د‌ینن، سڤکاتیکیرن ئەفەپە، کو نیشانەپین سڤکاتیکیرنی ل خو بگرت و تیدا هەپ و هەندەکین دی د‌ینن، ئەف د‌ەق، کو نیشانەپین سڤکاتیکیرنی تیدا نەپ، پید‌فی ناکەت، ب سڤکاتیکیرن ب‌هیتە هژمارتن (Sigar and Taha : 2012 : 6). (مۆک - Muecke) د‌ینیت : " د‌ شیاندان نینە، نیشانەپین سڤکاتیکیرنی ب‌هیتە پیناسەکر، ل سەر ئەوی بنەمای، کو جەختیپ ل سڤکاتیکیرنی د‌کەن و سڤکاتیکیرن د‌هیتە زانین د‌ چارچۆفەپ مەبەستا گەهاندنیدا و گەهاندنا ئەویژێ د‌هیتە زانین، ئەوژی ل دەمی ئاخشتنەکر پینگەهەکی گونجای و ل بار بو گوهداری دروستکەت، د‌اکو بشیت شروۆفەکرنا دروست بو پەپاما ئەوی بکەت" (Muecke : 1978 : 365). زمانی دوو ب کارهینانین جوداپین هەپ، یا ئیکی ب کارهینانا ئامیری، ل فیرئ ب‌یاتی د‌ەنگی ب تنی ئامیرەکا بو گەهاندنا واتای و ئاشکرایا واتای و گەهاندنا ئەوی بەرزترین هونەرە د‌ ئەفنی ب کارهینانیدا، لی یا دووی بکارهینانا هونەرپیه، ل فیرئ یاریا زمانی دەستپند‌کەت و زمان د‌شیت یاریان ب دەنگ و واتای بکەت (عەبدولسەلام

1. 5 کهرستین سڭاتیکرن

بهرز و بلنده، ب رهنګه کی ولسا، کو شینواژین کارا و چالاک بو ټاڅنګه ږی درېخسینت و بهردهستدګهت، بو ب دهسته هینانا دوماهیکه کا په یوه نډیدار، کو هه ټکرن و سڭاتیکرن ب خوځه دګریت و هر ژهر هندیزی پیکه نین یا د ګلدا هه ی (" (161 : 1991 : Kreuz et al) واته ژهره نډی سڭاتیکرن په ګه زئ که نینی ب خوځه ګریتیه، ډاکو زورترین سڭاتیکرن و شکندن و کیمکرنا بهرامبری پی بهیته نه ګمادمان، هر وهی هاتیبه دیارکرن، سڭاتیکرن ل دویف نه وی ټارماڅ و مه بهست و په یاما هه ی، پله و ریژه یین جوداجودا هه لډګریت، هر وهی ل خورای هنده ک ژ پله یین سڭاتیکرن هاتیبه نیشاندان :

1. 6. 1 جوین

جوین کو د زمانی کوردیدا ب چهند نافه کین دیزی هاتیبه بکارهینان وهی (جینو، خه بهر، داشورین، هه جو. . .)، مه بهست ژئ (ته کیکه کا هیزشېرن و سڭاتیکرنا توندوتیژه، ټاراسته ی ټاک یان کومل یان دهسته یه کی دهیته کرن و ترانه کا توندوتیژ ب که سایه تیبه کی یان کومه کی و هه روه سا ب نیاز و په فتارین نه وان دهیته کرن) (جهار نه محمد حسین : 2012 : 58). هه روه سا (فروید) جوینان ب نوکته یه کا هیزشېره انه ناف دېت، چونکی هیزشکر و بهر هفانیکر د هه مان دهمدا ین شهرې و هه تکبریه (شاخه وان مه لا محمد : 2014 : 73). هه روه سا ب بوچوونا (عبدولواحد موشیر دزه ی) جویندان یا د سنووری گوتنن بهیژدا و نافری دبیزیت "جویندان په کیکه له و گوتانه ی که سی دهسه لاتدار بهرامبر به که سی بیدهسه لات نه ګمادی ددات و به ناماده بوونی که سه که ده گوتیت، جوینه کاندش خو ی و خانه واده و تېرکه ی ده ګریتیه و به ګویره ی پله ی هه لچوونی خاوه دهسه لات ده ګوړیت. وهک : نامردی حیز له کو ی بووی" (عبدالواحد مشیر محمود : 2009 : 16). که واته ژبلی هندئ، کو جوین ب ټیک ژ پله یین سڭاتیکرن دهیته هژمارتن، د نانا خوژیدا جوینان پله هه نه و هه ی دهمان وهک ټیک نینه، چونکی دهوړوبهر و دم و جه و پله و پایه یا جفاکی و په یوه نډی و نژیک و دوبریا د نافه برا ټاڅنګه و ګوه داریدا بریاری ل سهر چه وانییا نه ګمادمان یان نه دانا جوینان ددهن. جویندان ژلاین کومه لکه هیڅه دیارده یه کا نه په سه نده، بیزیه یه که ټاڅنګه بهرامبر ګوه داری نه ګماددهت، د دهمه کیدا ټاڅنګه جوینان ددهت، کو د رهوشه کا دهروونییا نه ټاساییدایه، نه فجا ب هر نه ګه رکه ی هه ییت، هه رچه نده جویندان پتر ژلاین زه لاماڅه دهیته بکارهینان (محمد معروف فتاح : 1990 : 104). لی ب

بیردوژین نوی بارا پتر ټیکولکریه، کو سڭاتیکرن ژ نه وی دهستیشانکرنا لاسایا ره وانیژبی دوبر یخن، ل قیزی پراګماتیک ب باشتیرن چاره سهری بو سڭاتیکرن دیارپویه و نه فیه ی چونکی سڭاتیکرن د هه بوونا خوځا و ب هر شپوهیه کی هه ییت دیارده یه کا زمانیه و واتان د دهوړوبهر و د کارلیکرنیدا پیکه نینت (Lapp : 135 : 1992). ب بوچوونا ګرایسی سڭاتیکرن ترانه پیکرکه کا ژ راده ی ده که فیتیبه و ب نه فیه ی وانییا مه بهست ب ریکا پشهرین زمانی پشکیشدکهت (Grice : 312 : 1975). له ورا واتانیا مه بهستا سڭاتیکرن ب ریکا کهرستین زمانی دهیته ګه هاندن، که واته کهرستین نانا زمانی دینه کهرستین سڭاتیکرن و ټیګومان ل دهمی به حسنی کهرستین سڭاتیکرن دهیته کرن، مه بهست پی کهرستین نانا زمانیه، کو نه وژی (په یف و رسته) نه، چونکی نه فیه هر دوو کهرسته د نانا زمانیدا، ب په که یین واتادار دهیته هژماردن و شینواژ سڭاتیکرنی پی دپی ب نه فان جوړی کهرستان هه یه، کو بشین واتان فیه ګوهیزن، ډاکو مه بهستا سڭاتیکرن پی بهیته ګه هاندن. که واته د ناف په که یین زمانیدا، سڭاتیکرن په نانی دېته بهر په یف و رستیان و نه وانان وهی دوو ټالاف و کهرسته یین کاریګر و بهیژ، بو ټاراسته کرن و ګه هاندنا په یاما سڭاتیکرن ب کاردهییت.

1. 6 پله یین سڭاتیکرن

ټیګومان سڭاتیکرن شینواژه که، کو ل هه ی دم و جه و دهوړوبهرکی وهی ټیک نینه، به لکو ګوهوړین ب سهردا دهیته، ټانکو سڭاتیکرن شینواژه که پله یین خو هه نه، ل دویف نه وی دهوړوبهر و بارودوخی تیدا ب کارهانی پله یین خو وهردګریت و ره چاف و ټینینیا هر نشته کی دکهت، واته دقیت که سی سڭاتیکر خودان ههسته کی سڭاتیکرن بیت و ین هه ستیاریت و ههست ب هه بوون و فیه دینا ریکین سڭاتیکرن بکهت؛ ژبو نه ګمادمان هه لوېستان، کو نه فیه هه لوېسته زی خودان ره ه نډین جوړاو جوړن، هه روه سا سڭاتیکرن ب هر هه لوېسته کی د شیاندایه ب چه نډین شپوهیان بهیته نه ګمادمان، هه روه کی (برنارد شو) دبیزیت : " هر ټیک بوچوون یا سڭاتیکرن ژبو چافدیری د شیاندایه ب چه نډین بوچوونین دی، د چارخوځه ی ټیک هر زیډا؛ بهیته نه ګمادمان" (مایکل هانشت هانسون : 2010 : 40). واته د شیاندایه سڭاتیکرن ب چه نډین شینواژ و پله یین جیاواز بهیته نه ګمادمان. هه روه سا (کروز ټیتال : Kreuz et al) دبیزیت : "سڭاتیکرن شینواژه کی

(سەى باب وەرە). . . هتە. لى ھەر چەوا بىت، جوئىدان كرىار يان رەفتارەكا نەپەسەندە و ژ لایى جفاك و ئایىن و رەوشىقە ھاتىبە قەدەغەكرن.

1.6. 2 ئافكرىتكرن (ناوزراندن)

ناف وەك ئىك ژ پشكىن پىشەنگ و سەرەكىيىن ئاخفتى، ھەر د كەفتا خودان رەھەندەكى ئايىن و فەلسەفى و مەرفاىەتى و جفاكى و . . . بوو، د ئايىنىدا گرنگىيەكا تايەت ب نافی ھاتىبەدان، ب تايەت ئەگەر تەماشەى ئايىنى ئىسلامى بکەين، دى بىيىن، كۆ ھەر ل گەل ئافراندا بايى مەرفاىەتییى ھەزەرتى "ئادەم" (سلاف ل سەر بن)، خودایى مەزن ئەو فېرى ھەمى ئافان كرىە، ناف د ئايىنىدا وەكى ئىك ژ پىندفېيىن ژيانا مەرفاىەتییى ھاتىبە ھەزەردىن و ب چافەكى پىرۆز تەماشەكرە و رېك نەھاتىبەدان، كۆ ناف بېيە كرىتكرن و ناف و ناسنافىن ئە ژ ھەزى و كرىت ل سەر چ كەسان بېيەدانان و پى بېيە گەزىكرن، ھەر وەكى د قورئانا پىرۆزدا ھاكى : [ولا تَنابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْقُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ] (القرآن الكريم : الحجرات : 11). واتە " ئىكودو و لەكەدار نەكەن و ب ناف و نەفلانفەت كرىت گەزى ئىكودو و نەكەن " (إسماعيل سگىرى : 2008 : 516). د فەلسەفەزىدا دى بىيىن، كۆ دەمى بۆ جارا ئىكى ئەفلانوفى پشكىن ئاخفتى دەستىشەكرىن، ئىكەم پشكا ئاخفتى ب نافی دەستپىكر و پاشان كار و د دوفىدا زانايان پشكىن دى ل سەر زىدەكرن، ئەفە ھەمى گرنگى و ھەستىارىيا نافی پىشچاف دكەن و دياردەت، كا ناف چ كەپەستەيەكى زمانىيى كارىگەرە و رۆلى خۇ د ھەمى شىوازىن جوداجوداين ئاخفتن و پەيوەندىكرنا د ئافبەرا خەلكىدا دىيىنەت، ھەر ژبەر ھەندىزى ل دەمى سفاكتىكرن دگەھىتە پلەيەكا بىلد و تۆندا سزادان و شكەندا بەرامبەرى، پەنايىن دىتە بەر سفاكتىكرن و كرىتكرن و لەكەداركپنا ب بەاترىن و گرنگىرىن تىشت ل دەف ئەوى كەسى ئەوژى نافی ئەويە. ئىمامى تەبەرى (الإمام الكبرى) ناوزراندنى پىناسە دكەت و دىيىت : " ناوزراندن ئەفەيە دەمى كەسەك ب نافیەكى يان ناسنافەكى يان سىفەتەكى بانگى ئىكى دى بکەت، كۆ ئەو كەسى بانگىلىكرى (گۆھدار)؛ ئەو ناف و ناسناف و سىفەتە، كۆ پى ھاتىبە بانگكرن نەفەين و ھەز ژى ناكەت " ([http : //www. islambeacon. com](http://www.islambeacon.com)). ناوزراندن شىوازەكە ژ شىوازىن سفاكتىكرنا جفاكى، ھەر چەندە يا قەدەغەكرى و نە فبايە، لى ھەر ب بەرەلافى دەھىتە بكارھىنان و سفاكتى ب نافی دەھىتەكرن و ناف ب تىشتىن كرىت و نەباش دەھىتە پىقان (غنىة النحلاوى : 2007 : 32). ناوزراندن نىشانانا سفاكتىيىكرنەكا ھىرەشەرانەبا تۆندە، ئەفچا چ ب شىوہەيەكى

شىوہەيەكى گشتى سنىلە و زارۆك پتر ژ كەسەين مەزن و ب تەمەن جوئىنان ددەن، پتر پەفەين تابۆ و قەدەغەكرى ب كاردەھىن (ئىزار ئدرىس ئەمەين : 2012 : 62، 63). بۆ نمونە ئەگەر جوئىنا كەسەكى مەزن يان ب تەمەن ب ئەف شىوہەيى بىت (بى مەعريفەت!)، رەنگە د بەرامبەردا سنىلە يان زارۆك بىيىت : (گەواد كۆرى گەوادى)، ھەزى ئامازە پىدانىيە، كۆ ھەندەك ئەگەر ل پىشت ئەف چەندى ھەنە، كۆ زارۆك يى دەف پىس ئانكو زمانرەش و خەبەرىيىت، وەكى : (زوى تۆرەبوون و كەرىگرتن و ترانە وتانە ل پىن دى دان و تۆلفەكرن و تەپەسەركرن و نەئارامىيا دەروونى و بەرەلايى و پەرورەدەيەكا خراب و گرنگىيەدان و . . . هتە) (مەھمەد سالىح پىندرووى : 2013 : 100). كەواتە جوئىنان ئىكە ژ پلەيىن شىوازى سفاكتىكرنى و ئەو كەسى ب ئەف رەفتارى رادىيت د ناخى خۇدا يى گەھىشتىيە پلەيەكا توندا ھەلچوون و تۆرەبوونى و ئىدى نەشەت كۆترولا ھەستىن خۇ بکەت و د ئەفان دەمەين ھوسادا جوئىنان ئىكە ژ كارىگەرترىن ئەوان چەكىن تۆلفەكرن و سفاكتىكرنى د دەستى بکەرىدا "چونكە ئامانجى سەرەكى داشۆرىن، شكەندەو و سوکايەتى پىكردى كەسايەتەكى ديارىكرارە" (جەبار ئەھمەد حسەين : 2012 : 62). ئەفچا پىشتى ئەفان جوئىنان ئاراستەى لايەنى بەركار و بەر ئارمانجى كەفتى دكەت، ب شىوہەيەكى ئوتۆماتىكى ئەو گرژبوونا ماسۆلكەيان، كۆ ژ ئەنجامى گەرمبوونا ھەست و ھەلچوونان چىبووى، ھىدى ھىدى خافدەنەفە، ھەر وەكى دەھىتە گوتن (كەلا دلى خۇ رىشت)، ئەفە ب تايەتى د دەمى جوئىندانن نەراستەخۇدا، بۆ نمونە : ل دەمى شۆفەرەك بەرامبەرى ئىكى دى ل دەمى ھاژوتنا ترومبىلى، سەرپىچەكى دكەت، يان پىچتە د سايدى ئەويدا، ئەفچا زۆر جارار دىيىن، كۆ ئەف شۆفەرە جوئىنان ددەنە ئىكودو، لى ھەر ئىك ژ ئەفان يى د ترومبىلا خۇدا و ئاگە ژ جوئىنن ئەوى دى نىنە، لى ئەگەر ئەف جوئىندانە ب شىوہەيەكى راستەخۇ بىن، واتە ب ئامادەبوونا ھەر دوو لايەنان، كۆ ئەوژى ئاراستەكەرى جوئىنان و گۆھدارن، ئەفە ل ئەوى دەمى كارفەدانىن تۆند رويددەن، ھەتا دگەھىتە پلە و ئاستى ھىرەشەرىن و شەركرى. ھەرەسا دقەت ئامازە ب ھەندىزى بېيە دان، كۆ گەلەكجاران ھەندەك كەس ھەفالىن ئىكەن و ل گەل ئىكە بىستەنە و شارەزى سروسى ئىكەن، دى بىيىن، كۆ جوئىنان دىيىتە ئىكودو و رەنگە ھەفالى ئەوژى ب جوئىنەكا ھەفەشەو بەرسفا ئەوى بەدەت، لى چ كارفەدانىن وەكى دلمان و ھىرەشەرىن و شەر چىنباين و پتر وەكى ترانە و پىكەين و جوړە خۇشەيەكى ب خۇ ژى دىيىن، ھەر وەكە بېيە گوتن : (ھا سەيى پىس)، (قوندەرە چ دكەى؟)،

وسفەکی ددەتە پال ناڤی کەسەکی (نژیار ئدریس ئەمین : 2012 : 64)، ھەر وەکی بەیتە گوتن :

بەرازی مە ھات.

مار ھات.

سەی چ گوت؟

کنکا ھەفت روح ھات.

4. چندییت ناڤی کەسایەتیەکی ئەفسانەیی یان دیروکی خراب ل سەر مەوێ بەیتە دانان، بۆ نموونە ب کەسەکی فەساد بەیتە گوتن : (ھەی بەکۆک!) یان (فلان کەس چ بەکۆک!!) بیگومان د ناڤ جفاکی کوردەواریدا (بەکۆک) ناڤەکی کەرێت و ئەڤایە، ژەر ئەو کریارین نەرەواڵین ب پال ئەوێ ھەینە دان، لەورا ئەڤ ناڤە باراڤەر بۆ مەبەستا ناوزاندنی دەیتە بکارھێنان. ھەرەسا چەندین شیوازی دین ناوزاندنی، کو بەردەوام ل گەل گوھورینن ژیا نا جفاکی و ھاتنە ناڤا دیاردە و رویدان و سەرھاتی و تەشتین نوی؛ ھندەکین دیڤی ل سەر زیدە دین و دەیتە ئەنجامدان.

1. 6. 3 تواج

تواج ھەر وەکی ژ ناڤی ئەوێ دیار، کو مەبەستا ئەوێ تواج و تانەلیدان و رەخنەگرتنە ب شیوەیەکی نەرەستەوخو و ب شارەزابوون دەیتە ئاراستەکر و ل گەل ھندیژی ھەلکرا گیانەکی ترانە و سڤکتیکرن و پیکەننێ، "تواج نراندن و بەادانانەکا درکەندیە ژو ئەوان رویدانان، کو ب شیوەیەکی کارا و چالاک دروستدین، تواج بەرژووەندی و مفاہەکی ب گوھداران دێخشیست، ئەڤا چ ئەڤ گوھدارە بشین رویدانان ھەلوەستە بکەن یان نەشین و ئارمانجا سەرەکیا تواجان وەسفکرن یانژی ھندەکجاران بپاردانە" (Crystal : 1969 : 40). واتە ئەو کەسایەتیا، کو تواجی ئاراستە دکەت، وەکو چاڤدیرەکی زیرەک و ھشیارە و ناھیلێت رویدان ب سانەھی و ئی تواج دەرباز بین و ئەڤ تواجلیدانەژی وەکو نراندن یان وەسفکرن یان بپاردانە ل سەر کەسەکی یان تەشتەکی یان رویدانەکی و ب ئەڤی چەندی کەسایەتیا تواجلیدەر پەیا مەکی ب گوھدار و چاڤدیران دێخشیست و رویدان و پێشھاتان ھەلوەستە دکەت. ب شیوەیەکی گشتی تواج رەخنەگرتنە ژ ھندەک رویدان و دیاردەیان، بەلی ب شیوازی تواجی بەرھنگاردیت و ئەڤ تواجلیدانەژی ھەر دچیتە د ناڤ بازەیا سڤکتیکرتیدا، بیگومان ئەڤ چەندە ب رەڤاڤکرن تاییەتەندین تواجی دروستدیت، واتە سڤکتیکرن ب ریکا تواجی. تواج کریارەکا ئی پلان و ئی

راستەوخو یان نەرەستەوخو بیت، ل ڤیری کەسێ سڤکتیکەر دکاریت ب چەندین شیوازان ناڤی کەرێت بکەت و سڤکتیکرن پێ بکەت، وەکی :

1. چندییت ناڤی ئەوێ کەسێ ب تیکدانان ریزەندییا پینن ناڤی یان کیمکرن یان زیدەکرنا ھندەکین دی ب شیوەیەکی سڤکاتی و پیکەنن و کەرێت بەیتە ناوزاندن، بۆ نموونە ب زیدەکرنا پاشکری (ۆک) ب سەر ناڤیە بۆ مەبەستا پچوکیکرن و کیمکرن و شکاندن و سڤکتیکرن، واتە ئەڤە دیتە ناڤکرتیکرن و ناوزاندن، ھەر وەکی بەیتە گوتن :

ئەڤە ۆک ھات !

. ۆکزی د تاختیت !

2. سیفەتەکا زال و دیار یا کەسایەتی یان کێسایەکا ئیک ژ ئەندامین لەشیین ئەوێ کەسێ ل گەل ناڤی ئەوێ بەیتە گوتن، ب مەرەما ناوزاندن و سڤکتیکرن، ھەر وەکی بەیتە گوتن :

سەر مەزن چ دکەت؟

چاڤ بۆی چ گوت؟

بەژن بۆست ھات.

گوھەل تو چ دکە؟

کەسێ ھێر و گێژ ھات.

ھەرەسا ھندەکجاران ئەڤ ناوزاندنە بۆ ھەر دوو رەگەزان دەیتە بکارھێنان، ھەر چەندە د ناڤ کۆمەلگەھا کوردیدا وەکی زۆریەیا کۆمەلگەھین دی، مەوێ پیرۆزییا خو یا ھەیی و رێک ناھیتە دان کەسەکا ب ئەڤی شیوەی سڤکتیکرن ب مەوێ بکەت، ژەر ھندی ئەڤ گوتنە ب تاو دەیتە ھژماردن وەکو (نژیار ئدریس ئەمین :

2012 : 67, 68) :

ئێ / یا ساویلکە! (عاقڵ سڤک).

ئێ / یا حوڵە! (نەزان و نەشارەزا).

ئێ / یا دینە! (دروست نینە).

3. چندییت ناڤەکی دیڤی نامۆ و غەریب و ئی بەا ل سەر بەیتە دانان، بۆ نموونە گەلەکجاران ناڤین ھندەک گیانەوێ پێس و فیلباز و نە ھەز ژیکری ل سەر مەوێ دەیتە دانان، واتە (مەبەست پێ ئەو دەمی ئاخڤتیکەر ناڤی گیانەوێ وەکو

دهم و جھن ئهف ئاخفتنى يان پله پايه جفاكى ريكنى پينهدهن، كو راستهوخو ئهفنى ئاخفتنا هه لگرا توانجى بيزيت (هينمن عهبدولواحيد شهمس : 2006، 40). واته ئيك ژ سياين هه ره ديار و بهرچاين توانجى نه راستهوخويه و ل فزرى ئاخفتنكهرى دفت پياما سفاكتيكرنى ب شيويهكى نه راستهوخو ناراسته بكت، لى د هه مان دهمدا ئامازه بين بهيز ددهته گوهدارى بو ههستكرن ب توانجى و ب ئهفنى چهنديزى كاريگهرى و فشارهكى دئخيتيه سهر گوهدارى و هيزى ژى دهرپت، بو نمونه : (كسهك گهلهك و گهلهك مهدين خو و باسى زيرهكيا خو ل دهف ئيكى دى بكت، كو باوهرى ب ئهفنى چهندي (نينه) لهورا د بهرامبهردا بيزيتى : (ئى وهيه وهيه، ب راستى تو بى زيرهكى!!)(ئيدريس عهبدولا : 2014 : 110). لهورا پشتى ئهفنى گوتنا ب توانجى يا گوهدارى دهيتيه گوتن، ئيدى ئاخفتنكهر ژ ئاخفتن و گهرماتيا مهحكرا خو ساردبتهفه و نهشيت بهردهواميى پى بدته، چونكى ئاخفتنا توانجى ئه و ئيخسته د بازنى سفاكتيكرن و شكنديدا و دى شهرمى ژخو كته و ههست ب كياسينى كته، بهرامبهر گوهدارى و ئامادهبووان ئهگهر ههبن. ب ئهفنى شروقهكرن و روهشهكرنا ل سهرى د شياندايه جوداهى د ناچهرا توانجى و سفاكتيكرنيدا بهيتيه كرن، چونكى توانجى بهردهوام پشت ب نه راستهوخويا واتاين دبهستيت، ئهفجا ژ بهر هه ره ئهگهركى بيت، هه ره وكي ل سهرى ئامازه پى هاتيهدان، لى شيوازي سفاكتيكرنى هه مى كافان و هسا نينه، كهواته دشين بيزين توانجى ب پشت ب نه راستهوخويا واتاين دبهستيت و نه راستهوخويى نايهتهدندا ئهويه، لى سفاكتيكرن هندهكجاران راستهوخو و هندهكجارانزى نه راستهوخو دهيتيه ئهجمادان. جھن ئامازه پيدائيه، كو گهلهكجاران ئهف چهكه دهينه تيكه لكرن و رهنه ژيك جوداكرنا ئهوان كارهكى ب زهمهت بيت، لى ئهگهر ب جودا فهكولين لى بهيتيه كرن و ل دويش مهبهست و بكاريهينانى بهينه دياركرن، د شياندايه بهينه ژيك جوداكرن. شيوازي توانجى دياردهيهكه ئاخفتنكهر ب كاردهينيت، بو هندی داکو مهبهستا خو بهرامبهر كيشهيهكى يان بابتهكى يان كهسهكى يان تشتهكى. . . هتد دهرپرت، بهلى ل گهل هندی توانجى پله هه نه و هندهكجاران يا تونده و گوهدار پى توره دبیت و هندهكجارانزى يا سفاكه و كهسى بهرامبهر پى توره ناييت (شيرزاد سهبرى عهلى : 2014، 187-188). ههروهسا گهلهكجاران د كاريكاتريدا توانجى ل لايهنهكى يان كهسهكى. . . هتد، دهيتيه دان، ئهفجا ئه و توانجى ليدانه ل سهر هه ر يافهكى ژ يافين ژيانى بيت (شيرزاد سهبرى عهلى : 2014، 62). بو نمونه ئهگهر

شارهزايى و كرامهينى نينه، چونكى "توانجيدهر ب شيويهكى هه رهكهكى و بهرهلایى رهفترائى ناكته، بهلكو ههز دكهت و د هه مان دهمدا پلانهكى وئيه دكهت، داکو ئارمانج و مهبهستا خو ب دهستقههينيت، ئهفهزى ب ريكا چهدين ئامراز و ئامادهكاران، هه ره وكو ههلبزارنا پهيقين گونجاي و يئكهگرندان و گونجاندنا ئهوان و. . . هتد" (Crystal : 1969 : 40). كهواته توانجى كاريهكا پلان بو داريزتى و نه راستهوخويه، ئهفجا ل فزرى پر سيار ئهوه، ئهزى بوچى توانجى ب شيويهكى نه راستهوخو و ب ههستتيارى دهيتيه ئاراستهكرن؟ چونكى د راستيدا توانجى هه لگرا پهيامهكا (نهرازيوون و رخنهينى و سفاكتيكرن و شكندن و كيمكرن و. . . هتد)يه، كو د شيانداينه ب شيويهكى راستهوخو و روى ب روى بهيتيه دانان. ب بوچوونا (علاهدين سجادى) توانجى "ئهويه كه وشهيك ههيت دوو گوزاره ههين. . . يهكى دوور، يهكى نزيك. تو به هوى نيشانهيهكى پشراوهوه دووردهكهت مهبهست بى. " (علاوالدين سجادى : 1978، 92) واته مهبهست ژ توانجى ئه و دهرپينهيه يان پهيقهيه، ل دهمى دهيتيه دهرپين و ئاراستهكرن، ب شيويهكى راستهوخو باسى تشتهكى دكهت، لى مهبهستا ئهوى ئه و تشت ب خو نينه، بهلكو ب شيويهكى نه راستهوخو و ب ريكا هندهك ئامازه و نيشانهين فهارقى، باس ل تشت يان كهس يان رويدانهكا دى دكهت و ئهفه مهبهستا ئهويه، ب دهرپينهكا دى ل دهمى پهيقهكا يان هه ره دهرپينهكا هه لگرا دوو گوزارستان يان دوو واتاين بيت و مهبهستا ئاخفتنكهرى گوزارشت يان واتايا ئاشكهرا و راستهوخو نهبيت، بهلكو مهبهستا ئهوى گوزارشت و واتايا فهارقى و نه راستهوخو بيت، هه ره بو نمونه، وهكى ئهوى گوتنا بهرپهلاف د ناف كومهلگهها كوردهواريدا دهيتيه گوتن : (دهرگهه بوته دييزم، پشت دهرگهه تيكه هه)، هه ره زهرهنديزى "توانجى هونهريكه زيرهكيهكى زورى دهويت، چونكه دهرپينيكه چهكيكى كوميدي هه لدهگريت، توانجى دوو ئاراستهيه ههيه، ئهزى و نهزى، له ههردوو باردا توندى و رهق سىماي توانجه" (عبدولواحد مشيردزي : 2015، 116). ههروهسا توانجى هاتيه پيناسهكرن، كو "بريتيه لهو كوتهيهى، كه واتا روالهتبهكهى زورباشه و هيج كليهكى لهسهر نيه، بهلام بهيى ئه و موسيقايهى دهردهردى، هه ميشه ههست دهكهين واته پيچهوانهكهى مهبهسته، بهوهش دهيتيه تهوسيكي جهرگر" (ئيدريس عهبدولا : 2014 : 110). كهواته شيوازي توانجى ئهفهيه، كو ئاخفتنكهرى دفت ب شيويهكى نه راستهوخو تشتهكى بيزيه گوهدارى، كو شيانا دهرپينا راستهوخو يا ئهوى گوتنى نهبيت، ئهفجا دبیت

ب ئەوان هەر دوو شیوازان دهیته ئاراسته‌کرن، هەر وهکی (برینداونه‌ر : Berendonner) دیژیت : " سروشتی سڤکاتیکرنی هوسایه، کو ئەم تشتهکی بیژین و د هه‌مان دهمدا به‌رؤفاژیا ئەویژی بگه‌یین، واته سڤکاتیکرن هه‌لگرا جووت واتاییه، له‌ورا ئەگه‌ر ئاخفتنه‌کەر ئەوی په‌یاما سڤکاتیکرنی ب شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ ده‌رپریت، دی تووشی سزاین تۆندین به‌رامبه‌ری بیته‌قه) : Amante 238 : 1981). ل فیزی نافرانی ئاماره‌یی ب هه‌بوونا دوو جوړین سڤکاتیکرنی دکه‌ت؛ ئەوژی راسته‌وخۆ و نه‌راسته‌وخۆ، هه‌روه‌سا ئەف چهنده ژێ هاتییه دیارکرن، کو ئەگه‌ر سڤکاتیکرن ب شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ به‌یته ئاراسته‌کرن؛ دی کارفه‌دانین تۆند د دوشدا هه‌بن. ب شیوه‌یه‌کی گشتی سڤکاتیکرن دابه‌شی دوو جوړان دبیت ئەوژی ئەفین ل خوارینه :

1.7.1- سڤکاتیکرنا راسته‌وخۆ

بیگومان هه‌ر ئاخفتنه‌ک یان هه‌ر شیوازانه‌کی دیپ په‌یوه‌ندیکرنی؛ بی به‌رنامه و بی پلان نینه، چونکی ل دهمی ئاخفتنه‌کەر په‌یامه‌کی ئاراسته‌ دکه‌ت، به‌روه‌خت بریارێ ل سه‌ر بابه‌ت و شیوازی ده‌رپرین و گونجاندنا هه‌ر دوو که‌ره‌ستین گه‌هاندن (زمانی و نه‌زمانی) دده‌ت، له‌ورا ئاخفتن ب شیوه‌یه‌کی گشتی په‌روه‌یه‌کا ریکه‌ستیه و هه‌لگرا مه‌به‌ست و ئارمانجه‌کا دیارکریه. د ئەفی جوړی سڤکاتیکرنا شکاندا به‌رامبه‌ری ب ئاشکه‌رای دیاردبیت و چنیدبیت ئەگه‌ر لایه‌نی به‌رامبه‌ر واته گوهدار بی ئاماده‌بیت ب تایه‌قی ل دهمی تابو د ئاف ئاخفتنا ئاخفتنه‌کریدا هه‌بن، شه‌ر و پیکدادان دروستبیت، چونکی شکاندا گوهداریه و گوهدار ئەفی سڤکاتیی قه‌بول ناکه‌ت. پیدقییه ئاماره‌یی ب ئەوی چهندی بدین، کو سڤکاتیکرنا راسته‌وخۆ پله هه‌نه، کو د شیاندایه د سێ پله‌یاند دیارکریه :

1. سڤکاتیکرنا راسته‌وخۆ یا تۆند : ئەفه یا دژواره و شکاندن و هه‌تکه‌ری تیدا هه‌یه، کو خه‌به‌ر و په‌یقین تابو د ئەفی جوړیدا بکاردهین.

2. سڤکاتیکرنا راسته‌وخۆ یا مامناوه‌ند : ئەفه ژلانی تۆندی و دژوارییه کارگه‌ریا ئەوی کیمتره ژ یا ئیککی، هه‌ر چهنده لایه‌نی به‌رامبه‌ر پی دشکیت و تۆره دبیت. وه‌کو ئاف نه‌خۆشکرنی.

3. سڤکاتیکرنا راسته‌وخۆ یا ئاسایی : شکاندن د ئەفی جوړیدا هه‌یه، به‌لی د فیریدا لایه‌نی به‌رامبه‌ر گه‌له‌ک پی ناشکیت، چونکی چنیدبیت په‌خه‌گرتن و سڤکاتیکرن ب حکومه‌تی یان لایه‌نه‌کی به‌یته‌کرن، کو بی ئاماده‌ن‌بیت، ئانکو ئەم

ته‌ماشه‌ی ئەفی ویتی کاریکاتیری بی ل خوارێ بکه‌ین دی بینین، کو کاریکاتۆرفانی توانجه‌کا زۆر به‌یز ل ده‌سته‌هلاقی و ب تایه‌قی ل به‌رپرستین گهنده‌ل دایه، چونکی کاریکاتۆرفانی ب شیوه‌یه‌کی هونه‌ریی جوان و بالکیش راستیه‌کا به‌رپرستین گهنده‌ل دیارکریه، ئەوژی ئەفه‌یه ل دهمی ئەف به‌رپرسه بانگه‌شه‌یا (ته‌قه‌شوف) واته ده‌ستپه‌گرتنا دارایی دکهن، ب تنی ئەف چهنده ل سه‌ر ملین هه‌زار و خه‌لکی کیمده‌رامه‌ت هاتییه جیه‌جیکرن و هیچ تشته‌ک ل داهات و ژیا نا ئەفان جوړه به‌رپرسان کیم نه‌بوویه و بارگرا‌نی هه‌ر بو خه‌لکی هه‌زار و رویته، بیگومان ئەف مه‌به‌ستا فه‌شارقی ب هاریکاریا ده‌روه‌ری ده‌یته زانین، کو ئەف توانجه ب مه‌به‌ستا سڤکاتیکرنی هاتییه لیدان :

(گوفاری گه‌پ، ژماره 167، هه‌ولیر 2015)

هه‌زی گوتییه، کو د ئاف جفاکیا؛ توانجیلیدان دیارده‌یه‌کا به‌ربه‌لافه و د پرائیا لایه‌نین ژیا نا رۆژانه‌یا خه‌لکیا ده‌یته دیتن و چهن‌دین ئەگه‌ر هه‌نه، کو توانج به‌یته ئاراسته‌کرن. وه‌کو : (خرا‌ی و نه‌باشیا به‌رامبه‌ری، چا‌قییه‌په‌را‌بوون، هه‌سویدی، که‌رپ و نه‌قیان، باوه‌رنه‌کرن، تۆله‌کرن، په‌خه‌گرتن و نه‌را‌زی‌بوون و... هتد). بو نمونه : ل دهمی قوتابه‌ک نمره‌یه‌کا باش ب کو‌پیایی (غش) ب ده‌ستخۆفه ده‌ینیت، ئەفجا هه‌فالین ئەوی بیژنی : (په‌رۆزه، ئەفه به‌ره‌مه‌یی خواندن و ماندی‌بوونا ته‌یه!). بیگومان ل فیزی توانج ل ئەفی قوتابی هاتییه‌دان و ب شیوه‌یه‌کی نه‌راسته‌وخۆ سڤکاتی پنه‌اتییه‌کرن و ل فیزی ئەف قوتابییه، ئەگه‌ر د مه‌به‌ستا سڤکاتیکرنا ئەفی توانجی بگه‌یه‌تری، نه‌شیت خۆ نه‌را‌زی بکه‌ت یان به‌ره‌نگارییه‌ته‌فه، چونکی دی تووشی سزادانه‌کا دی بیت، کو ئەوژی ئاشکه‌را‌بوونا کو‌پیایا ئەویه، له‌ورا توانجیلیدان ب شیوازانه‌کی کارا و چالاک و پر کاریگه‌ری په‌خه‌گرتن و سڤکاتیکرنی ده‌یته هه‌مارتن.

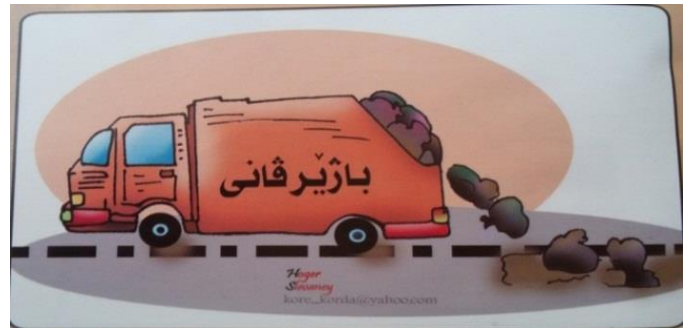
7.1 جوړین سڤکاتیکرنی

ب شیوه‌یه‌کی گشتی هه‌ر ئاخفتنه‌ک ب دوو شیوازان ده‌یته ئاراسته‌کرن؛ ئەوژی یان ب شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ یان نه‌راسته‌وخۆ، ب هه‌مان شیوه سڤکاتیکرنی ژێ

2.7.1 سځاځتيكرنا نهراستهوخو

سځاځتيكرن شتوازهكه؛ باراپتر ب زمانهكني خوازهبي و پهوانبيژي دهيتنه بكارهينان، نهف شتوازه گهلهك مهترسي و پاداشتان بؤ بكارهينهري خو ب دهستهدهيتنه، دهمني كهسهك ناخفتهكا سځاځتيكري دهرديت، نهو گرمانا هندئ دكهت، كو بهرامبهري نهوان هند شيانين هين، كو د مهبهستا ناخفتهكري و پهيوهنديا نهوي بگههن، لهورا پيشوهخت پلانا چهوانيا نراستهكرنا نهوي پهيامي دكهت و پيشيبي و گرمانا هر پيشهاتهكيتي دكهت، بؤ نمونه : خانغا(ماری) يا ژ زهلامی خو(جون)ی بيزره، چونكي هاريكارييا نهوي د پافزكرنا ماليدا ناكهت، ل فيري خانغا(ماری) نهفي گوتني ديژيته(جون)ی : (گهلهك باشه تو ل فيري ههفكارهكني زيړهكي)، د نهفي گوتنيدا خانغا(ماری) ب شيوهيهكي نراستهوخو بؤچوونا خو گههاند زهلامی خو، كو دفت هاريكارييا نهوي بكهت، لي ب شيوهيهكي نهراستهوخو ژي بيزاري و دلتهنگيا خو بهرمهر سستيا زهلامی خو د دهاريكارينهكرنا نهويدهريپه(Raymond : 188 : 2011). ل فيري د شيانين خانغا(ماری)دا ههيوه، كو نهفي هملويستي سځاځتيكري؛ ب واتايا كه مهبهستدارا نالوزتر يان ب شتوازهكني كاريگهتر فهگوهزي، لي ييگومان نهوي ههست ب نهفي مهترسيبي كريبه؛ نهكو (جون) ب شاشي د گوتنا نهوي بگههيت و ب سځاځتي وهريگري و پاشان بهرنگار بيتهفه، لهورا خانغا(ماری) ل فيري گوتنا خو د چارچوفهكني پهسن و مهدحاندا نراستهكريبه و ب شيوهيهكي نهراستهوخو سځاځتي ب زهلامی خو(جون)ی كريبه، چونكي نهگهر (جون) د واتايا مهبهست و نهراستهوخو يا خانغا خو گههشتبا، كو ههلگرا سځاځتيكرن و رهنهگرتنيه دا نالوزي و ليكهكفتن د نافهرا نهواندا رويدهت(Raymond : 2011 : 188). كهواته سځاځتيكرنا نهراستهوخو د ههمان دهمدا دوو پهيامان دگههيت، نيك اشكرا و يا دي فهارتي، چونكي ل فيري واتا و پهياما اشكرا؛ وهكي پاريزفاني و خاپاندنكيبه ژؤ گههاندنا پهياما نهراستهوخو و فهارتي. د نهفي جوړيدا، واتا دهرپري نهشت؛ مهبهستا ناخفتهكري ل دهف كوهداري ديار و اشكرا بكهت، چونكي ل فيري پهف ژ چارچوفي واتا فرههنگي دهردهفيت و واتاياكي دي ب خؤفه دگري، كو نهفه ديتنه نهگهر واتا دهرپري و مهبهست نيك و دوو نهگرن و كوهدار دشت ب ريكا دهوروبهري بگههيت مهبهستا ناخفتهكري، نهفا ژهر هندئ نهف جوړي مهبهستي پهيوهندي ب پراگاتيكيه هيه و دشياندايه ب نافي مهبهستا پراگاتيكي نافيكهين(شيزاد سهري

دشيين بيژين، كو بارا پتر يا نهفي پليني لايمني بهرامهر كهسهك نينه؛ بهلكو دهرگههكه يان فرهمانگههكه، كو ب گشتي سځاځتي دهيتنه نراستهكرن و زيدهتر توانجداناه، بهلي توانجداناهكا راستهوخويه، بؤ نمونه : (ههقين حكوممهتا مه بين بووينه 60 روژ). د نهفي جوړي سځاځتيكرنيدا مهبهست و پهياما سځاځتيكرني ب اشكراهي و راستهوخو و بين فهارتن؛ دهيتنه نراستهكرن، چونكي " د نهفي جوړيدا، مهبهستا ناخفتهكري ب ريكا واتا دهرپري(واتا فرههنگي و واتا رستهين) ديار و اشكرا ديت و كوهدار بؤ گههشتنا نهفي مهبهستي پيدفي ب دهوروبهري نينه، ژ بهركو نهف جوړي مهبهستي گرديا چهمني اشكراهيه، كو سيانتيكيه و د شياندايه ب نافي مهبهستا سيانتيكي نافيكهين"(شيزاد سهري عهلي : 2014 : 45، 46). ييگومان نهف جوړي سځاځتيكرني؛ راستهوخو گرديا ههست و سوزين خهلكينه و ژ نهجمي تورهوون و ههلوون و ههيوونا كياسيان و نهمانا ريزكرنا بهرامهر. . . هتد. د ونهين كاريكاتيريديا نهف جوړي سځاځتيكرني بهرچافديت؛ چونكي خهلك دشين د مهبهستين اشكراهين كاريكاتيري بگههن و ل فيري خهلك پيدفي ب دهوروبهري نينه، بهلكو پيدفي ب هندئ هيه، كا چ دكاريكاتريدا، ژ پهف و ديمهان هيه، نهكو كا چ ل پشت كاريكاتيري هيه(شيزاد سهري عهلي : 2014 : 59). هر وهكي د نهفي ونهين كاريكاتيري د خواريدا ديارديت :

(كوځاري گپ، ژماره 111، هوليئر 2010)

مهبهستا اشكرا د نهفي كاريكاتيري د سهريدا نهوه، كو ترومبيلن بازيرفانيي ب دروستي نهركي خو نهجماندن و گليش ژي دكهفيت، لهورا دهمني خهلك نهفي ونهيني ديين، نيكسر تيندگهن كا مهبهست پي چيه و چ نهراستهوخوي تندا نينه، بهلكو ب شيوهيهكي اشكرا و راستهوخو مهبهست هاتيه گههاندن و نهفهري وهكي توانجكيبه؛ ژؤ بازيرفانيي، كو ب دروستي خزمهتي ناكهت.

(گوفاری سیخورمه، ژماره 237، سلیمانی، 2015)

د ئەفغاني وینه یی کاریکاتیږیدا، کاریکاتورفانی ب شیوه یه کئی نه راسته وخو؛ سقاکتی ب ئەوان لایه نانکره، کو مافین رۆژنامه فنان بنپدکهن و د راگهاندنا ږیدا و هسا نیشاندهن، کو چ فشار ل سهر ئەوان نینه، ل فیرئ هه تا کو خه ل ئەفغاني وینه یی بگه هیت، دقیت ئاگه هداري رهوشا سیاسی و نازادیا راده رپږنی و ئەوان بنپکران بیت، کو ل دزی رۆژنامه فنان هاتینه کرن، له ورا ل فیرئ تواج و سقاکتیکرنا نه راسته وخو هاتیه ئاراسته کرن، کو ب هاریکاریا ده ورو به ری ل په یاما نه وی دگه یین.

پشکا دووی : سقاکتیکرن د کاریکاتیږی کوریدا

ا. ره هندی پراگاتیکی د سقاکتیکرنا

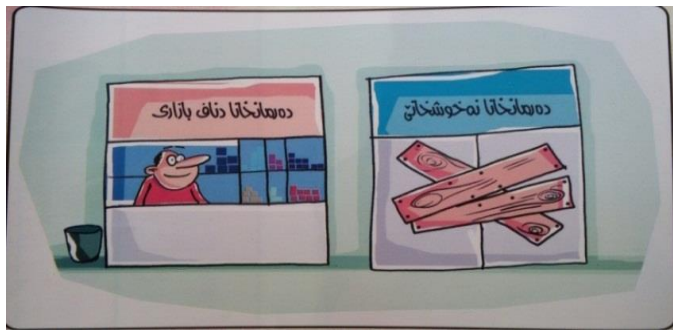
هر چه نده سقاکتیکرن شیواز کئی تایه قی ده رپږنیه، لی وهکی هر شیواز کئی دیږی سه ره ده ریکرن و په یوه ندیکرئ؛ گه هاندا په یامه کییه ژ ئاخذتکه ری بۆ گو هداري و د هر دوو ئاستین سجانیک و پراگاتیکیدا مفای ژ که ره سه و هیایان دبیت، ژبو گه هاندا مه به ستا خو، واته (سقاکتیکرن دیارده به کا سجانیکي و پراگاتیکیه، کو ب شیوه یه کییه هه قدری د نافه را ئەوا هاتیه گوتن و مه به ستا ئاخذتکه ریدا هه یه) (Sigar and Taha : 2012 : 797)، که واته ئەف هه قدریا واتای وه دکهت، کو سقاکتیکرن بیته بابه ته کئی پراگاتیکی، واته دشین بیژن، کو رهنه گه له کجاران؛ ئاخذتقا سقاکتیکرني د سنووری سجانیکیدا بیت "بهم پینه ده توانین بلین سجانیک و پراگاتیکی ته واوکه ری به کترین" (عبدولواحد موشیر دزهی : 2014 : 144). لی واتایا مه به ستا نه وی ئاخذتنی؛ دچیته د ناف سنوورین کارکنا پراگاتیکیدا، که واته ئەف هه رکنی پراگاتیکیه، کو واتایا مه به ست و دروستا په یاما سقاکتیکرني دیارکتهت، چونکی "ئه گه ر واتا وهک مه به ست لیکده به وه ئەوا هیچ وشه و ده سه وازه و ده رپږنیک نامان گه به ښته وه واتای مه به ست، ته نها به ستانه ی ئەم فورمانه به

عەلی : 2014 : 46). هه ره و هسا فه کوله ر (تاریکشونی) ناماژه یی ب هندی ددهت، کو د سقاکتیکرنا بینکها تا پراگاتیکی پتر ده سه ته لاتداره ب به راورد ل گه ل سجانیکي و دیژیت : " بها دانانا پراگاتیکی گه له ک ژ یا سجانیکي پتره و ئەف هه پراگاتیکیه کو وه ل مه دکهت هه ست ب سقاکتیکرني بکه یین (http://www. bettna. . .). د فه کولینن نویدا ب شیوه یه کئی زانستی هاتیه دیارکرن، کو د ره و هسا په یوه ندیکرنا، زمانی ده رپری و راسته وخو ب تنی 30% یا واتای دبه خشینته گو هداري و ئەف هه دمه کیدایه، کو زمانی نه ده رپری؛ وهکی (چه وانیا باری له شی و شیوه و لقینین سه روچاقان و ئاوازا ده کی و . . . هند) ژ سه دی حه قتی 70% یا واتای دبه خشینته گو هداري (شنه نه به به کر ئەحمده : 2008 : 20). که واته دشین بیژن، کو حنیرا مه زن یا سقاکتیکرني د نه راسته وخویا نه ویدایه، چونکی ل فیرئ شیانین دارشتن و ته کیکی و هونه ری گه هاندا په یاما فه شارقی دیارکرن، هه ره و هسا ئەف شیوازی نه تیکه یی سقاکتیکرني ئاشرکرا دبیت؛ کا چه وا دشیت ب ئیک ده رپرن دوو واتایین هه قدر ئاراسته بکهت و ئارمانجا خو به نگیشیت و خو ژ کارفه دانین به رامبه ری بپاریزیت، هه ر ژهر هنديژی زانایان د پیناسه کرنا سقاکتیکرنا؛ گه له کجاران باسی شیوازی نه راسته وخویا نه وی کره، ئەف چه نده وهک لایه یی هونه ری و بالکیشیا 0 سقاکتیکرني هژمارتیه. گه له کجاران د وینه یی کاریکاتیږی کوریدا، ئەف شیوازی سقاکتیکرنا نه راسته وخو ده ښته دیتن، کو هه لگرا مه به سه ته کا فه شارتنیه، لی چونکی د مه به ستا فه شارتنیدا، مه به ستا ئاخذتکه ری و واتا ده رپری ئیک و دوو ناگرن، چونکی فورم و ستراکچه ری زمانی ب تنی نه شیت مه به ستا ئاخذتکه ری شروقه بکهت، ئەگه ر ده ورو به ر نه بیت، له وا د وینی کاریکاتیږیدا خه لک ب سانه یی نه شین ل مه به ستین فه شارقی بگه هن، چونکی دروستکرنا کاریکاتیږی ژ نه جامی داهینان و هزرکرنا کویر و هویرا هونه رمه ندی کاریکاتیږی ده ښته هه بوونی، ئەفجا بۆ تیگه هشتنا مه به ستین فه شارتنیلین کاریکاتیږی، خه لک پندقی ب هزرکرنا کویر و ده ورو به ریه (شیزاد سه بری عەلی : 2014 : 61، 62). هه ر وهکی د ئەفغاني وینه یی کاریکاتیږی ل خوارنیدا دیاردبیت :

ئەف ھەقدىيە ھەمى دەمان ناھىتە زاین و ئاشكەرانىنە، واتە ئاشكەرانىنە و مژدارە و زەحمەتە بىرلەر سەر بېتتەدان، ژەرھەندى و ژۇ شۇفەكرنا ئەفان جۆرىن پەيوەندىكرن و گەھاندنا پەيام و واتايا مەبەستا ئاخشتەكرى؛ دڤىت گرىكى ب دەوروپەر و كەس و دەم و جە و بابەت و ھەر ئشتەكى پەيوەندىدار بېتتەدان و ل قىرى ئاستى واتاين پىندى ب ھەبوونا زانستەكى دېيى بەرفرەھت ژ سىلانتىكى ھەيە، كۆ ئەوژى پراگاتىكە، لەورا زانستى پراگاتىكى سەرھەدا، داکو بىشیت ھەمى ئەوان شىواز و دەپرېن و ھەر جۆرەكى دېيى سەرەدەرىكرن و پەيوەندىكرن؛ كۆل ژىر سنوورى كاركرنا سىلانتىكى دەركەش؛ ب خۇفە بگىت و ل دویف ئەوى دەوروپەرى تىدا ب كارھاقى؛ شۇفەكرنەكا دروست بۆكەت، ھەر ژەر ھەندىژى دىساندايە بېتتە گوتن، كۆ سڤاتىكرن خودان رەھەندەكى پراگاتىكىيە. د پروسەيا پەيوەندىكرنیدا؛ پرسىيار ئەوہ؛ چەوا ل ھەلوپستەكى بگەھىن، كۆ ب شىوہەيەكى نەراستەوخو؛ سڤاتىكرن ب خۇفە گرتبىت؟ ل قىرى گرىكى و مفاين پراگاتىكى دياردبىت، چونكى(پراگاتىك ئاخشتەكرى و دەوروپەرى بىكفە گرېددەت ب گرېدانەكا بېز، ئەوژى ب مەرەما ھەندى داکو مەبەستا ئاخشتەكرى ب سانەھى د ئاخشتىدا بېتتە دياركرن)(شېرزاد سەبرى ەلى : 2014 : 20)، ھەروسا ب بۆچوونا "ئەبرامس"ى، (سڤاتىكرن پراگاتىكە جارن ب شىوہەيەكى راستەوخو دەپرېن ژ ھەلوپستەكى دكەت و ھەلدەسەنگىنە، لى ئەفەزى ب ھارىكارى و ب رېكا ئامازەيان دەھتە ئەنجامدان)(Abrams : 1999 : 135). واتە ناڤەرى ب كارھىنانا ھىپاين نەزمانى وەكى ئامازەيان؛ ب مەرج بۆ گەھاندنا پەيام و نامەيا سڤاتىكرن دانايە و ژەرەكۆ ل قىرى ئەف دەپرېن نەزمانى؛ ژ دەرڤەى سنوورى كاركرنا سىلانتىكىدانە، لى چونكى(پراگاتىك فەكولېنى ل ئەوان روىن واتاين دكەت، ئەوين كۆ د شىاندا نەبىت ب رېكا سىلانتىكى بگەھىن)(شېرزاد سەبرى ەلى : 2014 : 15). لەورا سڤاتىكرن ھەلگرا رەھەندەكى پراگاتىكىيە و د سنوورى كاركرنا ئەوئىدە و پراگاتىك رۆلەكى كارا د دياركرن و دەستىشانكرنا ئەرك و شىواز و ئاست و پلەين جوداجوداين سڤاتىكرنیدا دگىرېت. ھەروسا "ھۆچىن" دېئىت : "سڤاتىكرن ب تنى ئالوگور يان بىكگوارتنەكا واتاين د ناڤەرا واتايا دەقادودق(فەرھەنگى) و واتايا خوازەيدا ب خۇفە ناگىرېت، بەلكو دڤىت ھەر دوو وانا د خزمەتا گەھاندنا پەياما سڤاتىكرنیداين و سڤاتىكرن ب تنى دەپرېن نىنە ژ ئشتەكى، بەلكو ب چالاكانە دەھتە ب كارھىنان؛ بۆ ب دەستەھىنانا كار يان

دەوروپەر دەگەينە واتاين مەبەست"(عەبدولواھىد موشىر دزەبى : 2014 : 135). ھەروسا ب ھەمان شىوہ ژۇ تىكەھشتن ژ سڤاتىكرن؛ دەوروپەرى رۆلەكى گرىنگ و سەرەكى ھەيە و ل قىرى ئەف زانستى واتاين ئەوى، كۆ گرىگىن ب دەوروپەرى ددەت؛ پراگاتىكە، لەورا سڤاتىكرن رەھەندەكى پراگاتىكى ھەيە، ھەرچەندە مفاين ژ كەرەستە و ھىپاين سىلانتىكىرى وەرىگىت، لى چونكى"واتاين پراگاتىكى بېتتە(واتاين سىلانتىكى + واتاين دەوروپەر)"(عەبدولواھىد موشىر دزەبى : 2009 : 38). لەورا ل قىرى؛ بىرلەر ئىكلاكەر و يا دومامەكى پراگاتىك ددەت و ب ھارىكارىا دەوروپەرى؛ پراگاتىك ئەوى شىوازى ئاخشتى، كۆ ھەلگرا پەياما سڤاتىكرن؛ دەستىشانكەت. ھەر وەكى بەرى نوکە و ب تايەقى د پىناسەكرن و باسكرنا بابەت و رەھەندىن جۆراوجۆرىن سڤاتىكرنیدا؛ ئامازە پى ھاتىيەدان، كۆ سڤاتىكرن شىوازەكى تايەقى دەپرېنە و باراپتەر ئەف شىوازە ھەلگرا واتاينەكىيە، كۆ جوداين ژ واتاين فەرھەنگى و دەقادودقا دەپرېن زمانى، واتە ب كارھىنانا كەرەستىن زمانى يان ھەر ئامراز و ئالافەكى دېيى پەيوەندىكرن ژۇ فەگواستنا مەبەست و واتاينەكا باركرى و جىاواز ژ واتاين فەرھەنگى و ئاشكەرايە ئەوان دەپرېن و ھەلوپستان، كۆ ئەوژى مەبەستا سڤاتىكرن، واتە (سڤاتىكرن ل خۆ گرتنا ھەر واتاينەكا دىيە؛ ژىلى واتاين دەقادودق، ئەفجا خوازە يان بانگەشە يان ھەقدى يان بەراوردى يان. . . ھەندىت)(ousby : 1996 : 201). ھەروسا ژەرەكۆ ئەف مەبەستا فەشارنى و نەراستەوخو سڤاتىكرن؛ ب ھارىكارىا ئەوى دەوروپەرى تىدا ب كارھاقى دەھتە دەستىشانكرن و زاین، لەورا ب شىوہەيەكى ئۆتۆماتىكى شىوازى سڤاتىكرن دچىتە د سنوورى كاركرنا زانستەكى گرىكى شۇفەكرنا واتايندا ئەوژى زانستى پراگاتىكىيە؛ ھەر ژەرھەندى دىساندايە بېتتەگوتن، كۆ سڤاتىكرن ھەلگرا رەھەندى پراگاتىكىيە و ھەر وەكى ئەف بۆچوونا ھەر دوو زاناين پراگاتىكى(گرايس - Grice 1975) و (سېرڤل - Searle 1979)ى، كۆ سڤاتىكرن ب "نمۇنەيا پىنواھىيا پراگاتىكى" (: Attardo and Boxer. : 2006) 2) ب ناڤەرى. واتە ب دىتتا ئەوان ھەر دوو زاناين ناڤەرى شىوازى سڤاتىكرن باشتىن نمۇنەيە، كۆ تىدا سنوور و ئاستى كاركرنا زانستى پراگاتىكى بېتتە دەستىشانكرن. ھەروسا ئەگەر تەماشەي پىناسا چافلىكرىيا سڤاتىكرن بگەھىن، كۆ دېئىت : "سڤاتىكرن ئەفەيە، ئاخشتەكر تىشتەكى دېئىت، لى مەبەست و نىازا ئەوى بەروفازى ئەف گوتىيە"(Komlosi : 2010 : 3). ئەفجا دى بىنن؛ ژەرەكۆ

نەوی دەمی ئەم پلن د ناف سنووری پراگماتیکیدا؛ بەلێ ئەگەر چ باهخ بکارهێنەری زمانی نەهاته دان، ل ئەوی دەمی ئەم دئ د ناف بیافی واتاسازبێندا (بین) (شیرزاد سەیری عەلی : 2015 : 74). ڕەنگە ئەف گوتنا نافرێ باشتەین بەلگە بیت؛ کۆ ئەم بشیێن سڤکاتیکی د ناف پراگماتیکیدا شروڤەبکەین، چونکی د سڤکاتیکییدا بەردەوام گرنگی ب ئاخفتنەری و واتایا مەبەستا ئاخفتنا ئەوی دەهێتە دان، ژبو تیکەهشتن و دەستیشانکرنا شیوازی سڤکاتیکی. هەروەسا ئیک ژ بەلگەپلن دینێن سەلماندا هەبوونا رەهەندی پراگماتیکی د ناف سڤکاتیکییدا ئەفەیه، کۆ سڤکاتیکی خودان واتایەکا کاریکەرە، واتە کاریکەرێ ل گوهداری دکەت و هەستین ئەوی دتازرینیت، ژبەرەندی "واتای کاریکەری راستەوخو دەرنابردی لەبەر رەچاوکردنی هەندی باری رەوشی کۆمەلایەتی یا شەرم و ترس. . . هتد(وەرگر) خۆی چەند زانیاریەکی دەرنەپراو قی دەگات، پشت بەستوو بە دەورووبەر و زەمینی ئاخوتن و زانیاری کەسی و هاوبەش. . . چونکە گوتن گرینگ نییه، بەلکو گرنگ مەبەستەکەیه بە گوێرە کەس و تاقیکردنەوه و هەست و ئارەزو و دەورووبەر دەگۆرین" (عەبدولواحید موشیر دزەبی : 2009 : 69). کەواتە دشیاندا یەهێتە گوتن، کۆ سڤکاتیکی یەکەیهکا گرنگ و سەرەکیا پراگماتیکیه و ژ چارچۆف و سنووری دیارکری سڤاتیکی دەردکەفیت و ئەفە زانستی پراگماتیکیه، کۆ شروڤەکرەکا گونجای و دروست بو ئەفی شیوازی دکەت، واتە پراگماتیک وەکی بازەیهکا مەزنتز؛ دشیت شیوازی سڤکاتیکی و هەر پەيوەندیەکا ئەوی ب سڤاتیکیه ب خۆفە بگری و مۆرا خو ل سەر بەدت. ل خوارێ دئ د چارچۆفەپ چەند وێنەپەکی کاریکاتیکییدا ئاماژەپ ب رەهەندی پراگماتیکی سڤکاتیکی د کاریکاتیکییدا دەین :

(گۆفاری گەپ، ژمارە 111، هەولێر، 2010)

د ئەفی وێنەپ کاریکاتیکییدا، پەيامەکا رەخنەپیا سڤکاتیکی و ب شیوہەکی نەراستەوخو هاتیە ئاراستەکر و ب هاریکاریا دەورووبەری تیدگەهین، کۆ بەراوردی

ئارمانجەکا دیارکری (Hutcheon : 1995 : 220). واتە سڤکاتیکی ب تێ کریارەکا واتای نییه، بەلکو سڤکاتیکی ب دیاردەیهکا پراگماتیکی دەهێتە هژماردن؛ ب شیوہەکی، کۆ ئاخفتنەر دەپرێنی ژ بیر و باوەر و هەست و تیکەهشتنا خو دکەت، بەرامبەر هەر گوتنەکی، هەتا دگەهیتە ئاستەکی؛ کۆ "هۆچین" ب ئاستی شەرمەزارکر و بیزاری (الحرج) ب نافکریه و ئەف چەندە سڤکاتیکی ژ هەمی خوازەپلن دی؛ وەکی میتافۆری جودا دکەتەفە. هەروەکی بەری نوکەزی ئاماژە پێ هاتیە دان، کۆ ب بۆجونا گرایسی داکو نیازا سڤکاتیکی بگەهیت؛ دقیت ئاخفتنەر ژ بنەماین هەفکاری پێ فاری بیت و پێگری پێ نەکەت، هەزی ئاماژە پێدانیه، کۆ ئەف بنەماین هەفکاری گرایسی دەستیشانکرپوون ژبو گەهاندنەکا دروست و پێ مژدار یا هەر پەيامەکا ئاخفتنەری ژبو گوهداری، لێ د شیوازی سڤکاتیکییدا ئەف بنەما دەهێتە لادان، لەورا سڤکاتیکی ب شیوازی راستەوخو و ئاشکەرای پەيوەندیکی ناهیتە هژماردن و ب شیوازی تاییەت و ب هاریکاریا هینایین زمانی و نەزمانی واتایا خو دگەهینیت، ژبەرەندی رەهەندی پراگماتیکی د سڤکاتیکییدا هەیه. پراگماتیک د سڤکاتیکییدا، ژبو سالوختان و وەسفکرنا ئەفی دیاردەیا ب کەنی، بەرەنگاری چەندین دۆخ و کاودانان دیت، "پۆل سیمپسون : Paul Simpson" دیتیت : "بنەماین پراگماتیکیین زمانی؛ د تیکەهین (گرایس)یدانە، کۆ ئەوژی هەر چوار بنەماین هەفکاری پێنە ل دەف گرایسی، چونکی ئەف بنەمایە دگەل تیکەهشتنا یەکەپلن زمانیدانە و ئەف تیکەهشتنە سڤکاتیکی ئاشکرا و روهنتز دکەت، چونکی سڤکاتیکی بنەمای چەوایی (الجودە) پێشیل دکەت و بەرۆفازی دەلالەتین چافلیکی و لاسیکەرە و ئەفەزی ژ ئەنجامی ژیرکر و لادانا ستراتیژیەپلن بنەرەتین دانوستاننێنە د سڤکاتیکییدا و ژ پێخەمەت گەهاندنا مەبەستا سڤکاتیکی" (Savkaničová : 2013 : 18). واتە شیوازی سڤکاتیکی؛ جودایە ژ ئاخفتن و پەيوەندیکرنا رۆژانە و ئاسایا هەر کردەیهکا دیا ئاخفتن؛ کۆ بۆ مەبەستا گەهاندنا پەيامەکا ئاشکەرە و راستەوخو هاتیە ئاراستەکر، چونکی سڤکاتیکی تەکنیک و شیوازی و پیکارین تاییەت ب خو هەنە و ژ شیوازی دین پەيوەندیکی دەهیتە جوداکر، لەورا ژبو تیکەهشتن ل پەياما سڤکاتیکی، بەردەوام مروف پێدفی ب دەورووبەری دیت، هەر ژبەرەندی پراگماتیک رۆلەکی کارا و چالاک ل فیری دگێرپ و رەهەندەکی پراگماتیکی ب سڤکاتیکی دبهخشیت. "کارنا" دیتیت : "ئەگەر مە رۆلی ئاخفتنەری، ئانکو رۆلی بکارهێنەری بۆ زمانی بەرچاوەرگرت، ل

وهكى(د. سەلوا ئەبو عەلا)دبژیت : "كارىكاتىر د بىياتدا هونەرى سەكاتىكرنیه، ژهر هندی چارچۆقهیهكى سەكاتىكرنى هەلدگرت و بابەتان ب ئەفى شىوێنى دنازرىنیت"(http://www.sauress. . .). وێنەى كارىكاتىرى هەلگرى واتا يەكا كارىگەر و كارىگەرىيا وێنەى كارىكاتىرى ژ هزاران پەيقان بێزترە ب تايهەقى د تىگەهەين رۆژنامەفانیدا، ئەگەر تەماشە بكەين د ئەفى سەردەمیدا كارىكاتىر شىيايە بىتە چەكەكى بێز و كارتىكرنى ل راپا گشتى دكەت، چونكى "ئەف جۆرى وێنەى رەخنە و پىشنياران د شىوێنى تواجىدا بەرچاف دئىخيت، كو شىوێهەكى گالته ئامەزى كۆمىدى ب خۆفەدگرت و كارىگەرىيەكا زۆر ل سەر خەلكى هەيە، چونكى روين ژيانا جفاكى دئىخيتە بەرچاف و كارين دزىكەران بۆ خەلكى دياردكەت و ب ئەفى چەندى كارىگەرىيەكا زۆر ل سەر ئەوى كەسى دكەت، ئەوى ب شىوێ كارىكاتىر نواندى، چونكى دئىخيتە د بازەيا گالته و ترانە و سەكاتىكرنیدا " (عەبدولواحيد موشير دزەي و زيرين خورشيد سەليم : 2010 : 26). سەكاتىكرن د كارىكاتىرىدا دشت هەلگرى واتا يەكا سەياتىكى يان پراگاتىكى بىت، چونكى د هەندەك وێنەين كارىكاتىرىدا ژبلى واتا ياشكەرا و راستەوخۆ؛ گەلەك مەبەست و واتاين دىين فەشارقى و نەراستەوخۆ هەنە، كو ژبۆ تىگەهەشتن و زانينا ئەوان؛ دقيت بۆ دەوروپەرى برفەنەفە، لى د ئەفى فەكۆلنیدا؛ ژهركو فەكۆلنەكا پراگاتىكىيە، دى ل سەر لاين و رەهەندىن پراگاتىكىين سەكاتىكرنى د وێنەى كارىكاتىرىدا (واتە مەبەستىن فەشارقى و نەراستەوخۆ) راوەستىن و تىخىنە بەر تىشكا فەكۆلن و شروەفەكرنى. هەزى ئامازەپىدانىيە، كو چەندىن مەبەستىن فەشارقى د ناف كارىكاتىرىن كوردیدا هەنە، ئەوژى پىكەتايەنە ژ : (رەخنە، تواج، سەكاتىكرن، شەپى دەروونى، ئازراندنا راپا گشتى. . .) (شېرزاد سەبرى عەلى : 2014 : 62-63). ئەفجا ژهركو ئەف مەبەستىن فەشارقى د سنوورى كاركرنا پراگاتىكىيدانە و پراگاتىكىزى چەندىن بوارىن گرىنگ ب خۆفەدگرت، وهكى : (كردهيا ئاخشتى، دەرکەفە، نىشانكار و گرىمانىن پىشەكێ. . . هتد) (شېرزاد سەبرى عەلى : 2014 : 151). ژهرەندى دى ل فێرى ل سەر ئەوان بوارىن پراگاتىكى و ب تايهەقى د شىوێزى سەكاتىكرن د كارىكاتىرىدا راوەستىن، هەروەسا كا چەوا ئەف بوارىن پراگاتىكى و سەكاتىكرن د كارىكاتىرىدا ل گەل ئىك كاردكەن؟ و چ رەنگەفەدان هەيە؟

د نافەرا دوو جۆرىن دەرمانخانان هاتىيەكرن، ئەوژى : (دەرمانخانا نەخۆشخانى)يە، كو بەردەوام گرتىيە و (دەرمانخانا د ناف بازارى)يدايە، كو بەردەوام فەكرى، ئەفەزى سەكاتىكرنە ب لاينىن پەيوەندىدار و وەزارەتا ساخەمىي، كو بازىرگانيى ب خەلكى دكەن و بىنگومان ئەف چەندەزى ب سەكاتىكرن بۆ ئەوان لاينىن بەرپرسيار دزفرتەفە. هەروەسا ئەگەر تەماشەى ئەفى وێنەى كارىكاتىرى ل خواری بكەين، دشىياندايە ب هارىكارىيا دەوروپەر و هياينىن نەزمانى، د پەياما سەكاتىكرنى يا ئەويدا بكەين، كو ئەفەزى سەلماندنە ژبۆ رەهەندى پراگاتىكى د سەكاتىكرنیدا و نەخاسە د وێنەين كارىكاتىرىين سەكاتىكرنیدا :

(گوفارى گەپ، ژمارە 125، هەولير، 2011)

د ئەفى وێنەى كارىكاتىرىدا، وهكى ديار سكرتيرى فەرمانگەهەكا حكومى دبژیتە لژەين دوشچوونى(جەنابى سەيداي نەهاتىيە ئىزىلاق يا هەي)، لى ب هارىكارىيا هياينىن نەزمانى و دەوروپەرى دىين، كو جەنابى سەيداي ل دەرگەهى پشتىرا خۆ فەدزىيە و ژ لژنى رەفەيە، ئەفى چەندىزى چەندىن گرمانە ل دوف خۆ بجهيلاينە، كو سەكاتى تيدا رەنگەفەدەت :

1. ل فێرى فەرمانگەه يان رېشەبەريەك ل گەل رېشەبەر و سكرتيرى ئەوى هەنە.

2. لژەنەك هەيە، كو دوشچوونا كاروبار و رەوشا ئەوى فەرمانگەهى كرىە.

3. پشەتا ئەوى ب پاره هەلگرتى ئىزىلاق بوويە.

ب. پراگاتىك و سەكاتىكرن د كارىكاتىرىدا :

هەر وهكى بەرى نوکە؛ رەهەندى پراگاتىكىي سەكاتىكرنى هاتىيە سەلماندن، ب هەمان شىوێ و ب تايهەقى د پىناسەكرنا كارىكاتىرىدا؛ ئامازە پىنەتايەدان، كو كارىكاتىر وێنەيەكى سەكاتىكرنیه و ئىكە ژ ئەوان ئامراز و بابەتىن سەردەمىين بێز و پىر كارىگەر ژبۆ گەهاندنا پەياما سەكاتىكرنى، چونكى وێنەى كارىكاتىرى، ژ بۆ نىشاندا هەندەك كەسايەقى يان رويدان يان هەر تىشتەكى كاردكەت؛ ئەفجا بۆ هەر بابەت يان مەبەست و ئارمانجەكى بىت، ب شىوێهەكى سەكاتىكرى وێنە دكەتەفە، هەر

ب شیوهه‌کشی گشتی دئ هیتته شروقه‌کرن :

1. سقکاتیکرن و کرده‌بین ئاخفتنی د کاریکاتیزیدا :

کرده‌بین ئاخفتنی تیوره‌که ئاخفتنی ب ئه‌نجامدانا کاره‌کی ددانیت، ئەف تیوره ل سەر دەستی فەهله‌سوفی بریتانی (ج. ل ئۆستن)ی دروستبوویه، کۆ ل سالا (1955)ی ل زانکویا (هافرد) بلا فکریه و ب هزرا ئۆستنی زمان کرده‌یه (کریار) نه‌ک ئاخفتن و ئه‌رکی سهره‌کیی ئه‌وی راپهراندنا کاره‌کیه وه‌ک : راسپاردن، هه‌وال، هه‌ره‌شه‌کرن، زانیاری گه‌هاندن، پرسپارکرن، فهرماندان، سۆزدان. . . و چهندین مه‌به‌ستین دی ب کرده‌بین ئاخفتنی نافدکمت (عبدالواحد موشیر دزه‌بی : 2012 : 33-34). هه‌روه‌سا (یول : yule) ئاماره‌یی ب ئه‌وان ئامراز و ئالافین کرده‌بین ئاخفتنی دده‌ت، ئه‌وین ئاخفتنه‌که بۆ ده‌رپین ژ هه‌رماره‌کا کار و هه‌لوێستان؛ وه‌کی : داخواری و پێشکێشکرن و راگه‌هاندن. . . هتد ب کارده‌ینیت (yule : 1996 : 46). کرده‌بین ئاخفتنی ب چهندین شیواز و پله‌یین جوداجودا شیوازی سقکاتیکرنی ب کارده‌ینیت، چونکی (سقکاتیکرنا ب ریکا کرده‌یا ئاخفتنی دیارده‌یه‌کا جۆراوجۆره و هه‌یزا ئه‌فی جۆره سقکاتیکرنی ژ سقکاتیکرنا ترانه‌یی به‌ره‌ف سقکاتیکرنه‌کا گالته‌جارییا دۆژمنکارانه درێژدیه‌فه) (Leech : 1983 : 143). واته‌ دشیاندایه سقکاتیکرن وه‌ک کرده‌یه‌کا ئاخفتنی ب چهندین شیوازی جیاواز به‌یتته ئه‌نجامدان و هه‌می ئاست و پله‌یین جیاوازی سقکاتیکرنی ب خۆفه‌ بگرت، هه‌روه‌سا کرده‌بین ئاخفتنی د وینه‌یی کاریکاتیزیدا ده‌یتته ب کاره‌یمان، چونکی کاریکاتۆرقان ب به‌رچافوه‌گرتنا ناهه‌رۆکی و ب ریکا رۆخساری یان فۆرمی (کو چنیدیت فۆرم : وینه‌ ب تنی بیت یان وینه‌ و په‌یف پێکه‌ین) دشیته‌ ده‌رپینی ژ هه‌زرا کاریکاتیزی بکه‌ت و هه‌ز و داخواری و پێدقییاتییین خه‌لکی بگه‌هینیتته لایه‌نین په‌یوه‌ندیدار و بینه‌ر و خه‌لکه‌کی دی ب گشتی پێ ئاگه‌هدار بکه‌ت (شیرزاد سه‌بری عه‌لی : 2014 : 52). واته‌ گه‌له‌کجاران کاریکاتیز وه‌کی کرده‌یه‌کا ئاخفتنی ئه‌رک و راپه‌راندنا کاره‌کی دینیت و دیتته کرده‌یه‌کا ئاخفتنی و هه‌مان ئه‌رک و راپه‌راندنن کرده‌یه‌کا دیبا ئاخفتنی د ئاخفتنه‌کا رۆژانه‌دا دینیت، لێ دیت ل فیری بابه‌ت و په‌یام جودا‌بیت. ب شیوه‌یه‌کشی گشتی کرده‌بین ئاخفتنی دبه‌ دوو جۆرین سه‌ره‌کی : ئه‌وژی ئه‌فه‌نه : (کرده‌بین ئاخفتنا راسته‌وخۆ، کرده‌بین ئاخفتنا نه‌راسته‌وخۆ). سه‌باره‌ت په‌یوه‌ندییا سقکاتیکرنی ب ئه‌فان هه‌ر دوو جۆرین کرده‌بین ئاخفتنیه‌که، هه‌روه‌کی به‌ری نوکه‌ و ب تاییه‌تی د سقکاتیکرنا راسته‌وخۆ و نه‌راسته‌وخۆدا هاتیه‌ به‌هسکرن، کۆ بارا پتر سقکاتیکرن ژه‌ر تاییه‌ته‌ندییا ئه‌فی

شیوازی ده‌رپینی؛ ب شیوه‌یه‌کشی نه‌راسته‌وخۆ ده‌یتته ئه‌نجامدان، واته‌ خنیرا مه‌زن یا سقکاتیکرنی یا د نه‌راسته‌وخۆیا ئه‌ویدا، چونکی "د ناف کرده‌بین ئاخفتنیدا مه‌به‌ستا فه‌شارتی گه‌له‌ک هه‌یه، ب تاییه‌تی د کرده‌بین ئاخفتنی پین نه‌راسته‌وخۆدا" (شیرزاد سه‌بری عه‌لی : 2014 : 46). لێ ئه‌فه‌ ب واتایا هندئ نینه؛ کۆ سقکاتیکرن ب شیوه‌یی کرده‌یا راسته‌وخۆیا ئاخفتنی ناهیتته ئه‌نجامدان، ژه‌رکۆ دشیاندایه سقکاتیکرن ب هه‌ر دوو جۆرین سه‌ره‌کیین کرده‌بین ئاخفتنی به‌یتته ئه‌نجامدان، بیکۆمان ئه‌فه‌زی ل دویف مه‌به‌ست و ریزه‌ و پله‌ و ئاست و ژینگه‌ه و ده‌رووبه‌ری ئه‌فی سقکاتیکرنی دمینیت، هه‌روه‌سا ژه‌رکۆ فه‌کۆلین د ئاستی پراگماتیکیدا، له‌ورا دی ب تنی به‌حس ل سقکاتیکرن د کرده‌بین ئاخفتنا نه‌راسته‌وخۆدا هیتته‌کرن. ژه‌ر ئه‌وی جه‌ختکرنا سقکاتیکرنی ب شیوازی نه‌راسته‌وخۆفه، ب تاییه‌تی د کاریکاتیزیدا، گه‌له‌کجاران ئه‌ف شیوازه‌ ژ راستییی دویر ده‌قیته، ئانکۆ په‌یاما خۆ ب نه‌راسته‌وخۆیی و نه‌په‌نی و دوو رۆی ده‌گه‌ینیت و ب باوه‌ریا (سیرل : searle) (سقکاتیکرن یا راستگۆ نینه؛ ئانکۆ کرده‌یه‌کا ئاخفتنی یا راست نینه) (Searle : 113 : 1979). هه‌روه‌سا (ئامه‌نت) دیژیت : (کرده‌بین ئاخفتنا سقکاتیکرنی، کریاره‌کا نه‌راسته‌وخۆیه و دیت راست نه‌ین و راستگۆیی تیدا نه‌یت) (Amante : 1981 : 77). که‌واته سقکاتیکرنی ده‌قیته ب شیوه‌یه‌کشی نه‌راسته‌وخۆ کریاره‌کی ئه‌نجامده‌ت، کۆ دیت ئه‌ف چهنده‌ د چارچۆفه‌یی کرده‌بین ئاخفتنیدا بیت، هه‌روه‌سا ژه‌ر ئه‌وی زیده‌پۆی و زیده‌بیزیا د ئه‌فی شیوازیدا هه‌ی، گه‌له‌کجاران ده‌یتته د بازنه‌یا نه‌راسته‌گۆیییدا. هه‌ر وه‌کی د ئه‌فی وینه‌یی کاریکاتیزیری ل خواریدا دیاردیت، کۆ ژ ئه‌نجامی ئه‌وی داخواری و بانگه‌شه‌ و فشارا ژلای خه‌لکیشه‌ هاتیه‌کرن، زیده‌پۆی و زیده‌بیزیه‌کا زیده‌ د ئه‌فی کاریکاتیزیدا هه‌یه، چونکی چ گوند ب نا‌فی (شه‌په‌پشان) نینه و چ گوندازی داخوانه‌کریه‌ بیه‌ت پارێزگه‌ه، لێ واتایا فه‌شارتی و نه‌راسته‌وخۆ یا ئه‌فی کاریکاتیزی ئه‌وه، کۆ وه‌کی تواج و سقکاتیکرنه‌کییه‌ ژبۆ ئه‌وان فه‌زاین کۆ دخوازان ببه‌ پارێزگه‌ه، چونکی ئه‌فه‌ ماوه‌یه‌که ئه‌فی دیاردینی ل هه‌ریا کوردستانی سه‌ره‌له‌ایه‌ و هه‌رماره‌کا زیده‌ یا فه‌زایان داخوایا ب پارێزگه‌ه‌بوونا خۆ دکه‌ن، کۆ ب بۆجوونا کاریکاتۆرقانی ئه‌ف فه‌زایه‌ هیشتا هندی گوندانه‌ و ماف نینه ببه‌ پارێزگه‌ه :

خودانین موولهیدیان سڅاځیکرنه ب هاریکاریا تواج لیدانی، هر وهکی دهیتنه زانین ل دهمهکید، کو رهوشا کارهین نهیا باشه و خهک ین ین کاربه، بهردموام خودانین موولهیدیان داخوازا پیدانا کرینا کارهین ژ هاوالاتیان دکهن، ئهقی چهنديزی نهپازیوون د ناف خهکیدا دروستکریه. ههروهسا د ئهقی وینهین کاریکاتیریین ل سهریدا، سڅاځیکرن وهک کردهیا ئاخفتنی هاتیه نهجمادان و د گوتنا : (ما ههر کسێ دهرچوو دئ هیتنه دامهزراندن مامو) دیار دیت، چونکی ل قیرئ سڅاځیکرن ب هزر و بوجوونا دهرچووین زانکو و پهیمانگهان هاتیه کرن، کو داخوازا دامهزراندنی دکهن، چونکی ئهم ب هاریکاریا دهوروبهیری دزانین، کو ئهقه چهند سالهکه ل ههریا کوردستانی هژمارهکا زور یا دهرچووایان ههیه و نههاتینه دامهزراندن و بهردموام خوندیشاندانان بو ئهقی مهبهستی دکهن، لی حکومهتی شیانین

(رۆژناما ئهفرۆ، ژماره 1353، دهوك، 2014)

دیسا ئهگهر تهماشهی ئهقی وینهین کاریکاتیریین ل خواری بکهین :

(گوفاری گهپ، ژماره 167، ههولیر، 2015)

د ئهقی وینهین کاریکاتیریین ل سهریدا دئ بینین، کو سڅاځیکرن ب ریکا کردهیا ئاخفتنی لی وهک جوینهکا سڅک و ژ بهای کیمکرن ب مهبهستا سڅاځیکرن هاتیه نهجمادان، کو ئهوژی د دهرپینا(ههیه خشیم)دایه، ل قیرئ دهمی ئهف بهریرسه ئهقی بهرسفی ددهته بهرامبهیری خو، سڅاځیتیی ب تبهگههشتن و ههلسهنگاندنا ئهوی

(رۆژناما ئهفرۆ، ژماره 1344، دهوك، 2014)

ههروهسا د پهپوهنیدا د نافهرا سڅاځیکرن و کردهیا ئاخفتنا نهراستهوخودا، جهختی ل سهر هندی دهیتنه کرن، کو ئهگهر کردهیین ئاخفتنی ب تنی وهکی دهرپینهکا زارهکی سهردهرپین ل گهل سڅاځیکرنی بکهت، هینگی ئهقه دبیتنه شیوازهکی ین رومیقی و فهگوهاستنا ههلوستهکی رهتکریه، چونکی کردهیین ئاخفتنی وهسا وهسفا سڅاځیکرنی دکهت، کو جهختکرن و نهریکرنی ب خۆفه دگريت، شیوازهکه یا ب زهمهته رهزامهندی ل سهر بهیتنه دان، ژهر هندی کردهیا ئاخفتنی ل چهوانیا فهگوهاستنا دهرپین سڅاځیکرنی و چارچۆفهین ئهوی و... هتد فهدکولیت (Ramos : 1997 : 394). واته سڅاځیکرن شیوازهکی تایهته ژ شیوازین کردهیین ئاخفتنی، کو ین پلان و ئامادهکاری ناهیتنه نهجمادان، چونکی گهلهک ههستیاره و ب ئیک کردهیا ئاخفتنهکا سڅاځیکرنی کار و کارفه دان دروستدین، کو گهلهک ژ کردهیین دی کاریگهتره"ب ئهقی چهندي بکارهینانا زمانی دهیتنه سالوخکرن، کو چالاکیهکه ب دیارکنا مهبهستی ب ریکا کردهیین ئاخفتنی رادیت" (شیرزاد سهیری علی : 2014 : 49). بو نمونه ئهگهر تهماشهی ئهفان وینهین کاریکاتیریین ل خواری بکهین :

(رۆژناما ئهفرۆ، ژماره 1600، دهوك، 2015)

د ئهقی وینهین کاریکاتیریین ل سهریدا، سڅاځیکرن ب ریکا ئهقی کردهیا ئاخفتنی (ههره کارهبا خو چینهک پاشی وهره) هاتیه نهجمادان، واته ل قیرئ سڅاځیکرن وهکو کردهیهکا ئاخفتنی هاتیه نهجمادان، چونکی مهبهستا ئهقی ئاخفتنا خودانی مالی بو

ئەفنى ئاخىتى دگەن، کۆ سىڭاتىكرنە، ھەر وەكى د ئەفنى وئەفنى كاريكاتىرېن ل خوارېدا دياردېت :

د ئەفنى وئەفنى كاريكاتىرېن ل خوارېدا، سىڭاتىكرن ب رېكا دەرکەفئەفنى ئاخىتى ب دەستە دەفئەفنى ئەوژى ب دوو رېكان :

1. ب رېكا دەرپېننى زماى :

د ھەر دوو دەرپېننى (ھەر بىر ھۆكۈمەتتا مە) و (فېجا ھزرىن ژنا دووئ ژ سەرى خۇ يىنە دەرى مېرو) دا ئەفنى دەرکەفئەفنى ددەت : (کۆ زەلام ب تى دىت ئىك ژنى بېنىت) ئەفنى ب خۇ سىڭاتىكرنە ب زەلامى، چوئى ئىدى ئەوى شىان نەمانە ئەفنى داخوژى بکەت.

2. ب رېكا وئەفنى :

د وئەفنى ب خۇ ژىدا دەرکەفئەفنى، کۆ سىڭاتىكرن تىدا ھەفە، ل سەر ئەوى بىناقى، کۆ ھەر زەلامەك پىگېرې ب ئەوى ياساى نەكەت دى ھىتە سزادان و ھوسا ژن بېز دىت و زەلام بەرامبەر ژنى بېھز دىت، لەورا خۇ راوەستىانا ھەر دووكان ئەوى چەندى دياردەكەت.

(رۇژناما ئەفرۆ، ژمارە 1364، دھوك، 2014)

دشياندايە بېژىن، كۆ دەرکەفئەفنى ئاخىتى باشتىن دەرئەنجام و شروڧەكرن بۇ ھەر سىڭاتىكرنەكى دەستىشانىدەكەن، چوئى دەرکەفئەفنى چارسەرىا ئەوى مژدارى و نەروھنىيا دەرپېننى سىڭاتىكرن دكەت، كۆ ئەگەر ب ھارېكارىيا ئەوان دەرکەفئەفنى نەبىت، رەنگە چ جارار ل مەبەستا سىڭاتىكرنەكى نەگەھىن، گرايس د بەھسكرا دەرکەفئەفنى ئاخىتىدا، ئامازە ب ئەوى چەندى ژى دايە، كۆ چەوا دى تىشكى بېژىن و مەبەستا مە تىشەكى دى بىت، د فېرېدا دەرکەفئەفنى، كۆ دوو جۆرىن واتانى ھەنە، ئەوژى واتاىا ئاشكەرا و واتاىا دەرکەفئەفنى(عەبدولواھىد موشىر دزەبى : 2014 : 166-167). د راستىدا ئەف بۇچوونا گرايسى دېتە باشتىن سنووردانان

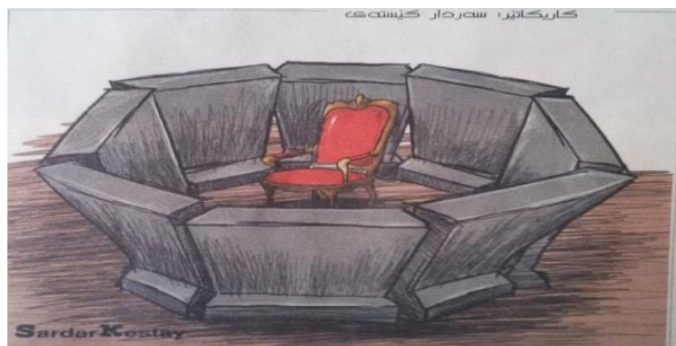
بۇ بارودۇخى دكەت، لى د ھەمان دەمدا كاريكاتۇر فائىزى سىڭاتىكرن ب ئەفان جۆرىن بەرپىسان دكەت، ئەوژى ب نىشانىدانا گەندەلمىيا ئەوان ب تايىبەفنى د دەرپېننى : (تە نەسرىا فنى مەھنى ژى ل قۇمارى دا) و (ھۆكۈمەت خوسارەت بوو نە ئەز). واتە ئەف بەرپىسە ب پارىن ھۆكۈمەفنى قۇمارى دكەن.

2. سىڭاتىكرن و دەرکەفئەفنى ئاخىتى د كاريكاتىرېدا :

ئىك ژ بابەت و بوارىن دىيىن گرىگىن پراگماتىكى دەرکەفئەفنى ئاخىتىنە، چوئى ل دەمى ئاخىتىنەك دەپتەكرن ھەندەك دەرکەفئەفنى و دەرئەنجام بۇ ھەنە، كۆ ب رېكا دەوروپەرى ئەو دەرکەفئەفنى دەپتە زانېن و دەستىشانىكرن. فەكولىنا دەرکەفئەفنى ئاخىتى دزفرتەفە بۇ فەفەلەسۇف(گرايس) ئەوژى ل دەمى محازەرىيەك ل زانكوىا ھارفارد ل سالا 1967ز پىشكىشكىرى، ئەوى فىا د نافەرا ئەوى واتاىا راستەوخۇ و نەراستەوخۇدا ئەوا گوتىن ھەلدگرىت، رېكەكى دابىت، كۆ ژ ئەفنى چەندى، ھزرا دەرکەفئەفنى ئاخىتى ل دەف دروستىوو(شېرزاد سەرى عەلى : 2014 : 178).

دەرکەفئەفنى دەپتە پىناسەكرن، كۆ : ئەو واتا زىدەفە و دەرئەپىيە و پىدقېيە پىشېنى بېتەكرن، داکو ب رېكا بەزاندىنا بىنەمانى ھارېكارىي ب دەستەبېت(عەبدولسەلام نەجمەدىن عەبدوللا : 2008 : 97). ئەفجا ب ھارېكارىيا دەرکەفئەفنى دشياندايە، ل دەرپېننى سىڭاتىكرن بگەھىن، چوئى ھەر وەكى دەپتە زانېن (سىڭاتىكرن ب واتاىا خاپاندن، فەشارىن، نەزانىنا ژ فەستا دەپتە و د تىگەھى خۇي بەرفەھدا ئامراز و ئالافەكى تەكنىكى و ئەدەبىيە، كۆ د رويى خۇي ژ سەرفەدا؛ بەرۇفاژى بارودۇخى كردارى و راستەفەفنى كەتواريە) (<http://en.wikipedia.org>).

كەواتە سىڭاتىكرن ئىكە ژ ئەوان شىوازىن، كۆ باراپتر پەياما خۇ ب شىوہەكى مژدار و نەپەنى و نەراستەوخۇ ئاراستە دكەت، ئەفجا ژۆ تىگەھشتىن ل پەياما سىڭاتىكرن دقېت دويىچوونا دەرکەفئەفنى ئاخىتى بگەھىن و ل دويى ئەوى دەوروپەرى تىدا ب كارھاقى و ب ئەفنى چەندى پەيام پوھن و ئاشكەرادىت و دەرکەفئەفنى گونجاي بۇ ھەر ئاخىتىنەك ھەلگرا پەياما سىڭاتىكرن دەپتە دەستىشانىكرن و تىگەھشتىن دروست دىت. ب تايىبەفنى د سىڭاتىكرنەكى وئەفنى كاريكاتىرېدا، ئەف چەندە ديار دىت، چوئى گەلەكجاران د وئەفەكى كاريكاتىرېدا بابەت و مژارەك ب شىوہەكى نەراستەوخۇ دەپتە ئازراندن، لى خەلك ب ھارېكارىيا ئەوى دەوروپەر و ژىنگەھ و كەتواري تىدا؛ ل مەبەست و دەرکەفئەفنى

(رۆژناما وار، ژماره 1050، دهوك، 2014)

ديسان ئهگەر تهماشه‌ی ئه‌فی وینه‌ی کاریکاتیریی ل خوارى بکەین،

(رۆژناما وار، ژماره 1020، دهوك، 2014)

د ئه‌فی وینه‌ی کاریکاتیریی ل سهریدا، د ده‌پرینا (فەیسبۆکیز یا لته!!) دا ئه‌فی ده‌رکه‌فته‌ی دده‌ت، کو (ئه‌ف که‌سی نه‌خۆش به‌رده‌وام ل سهر فەیسبۆکیه‌ و ئیشا ئه‌وی ب تێ فەیسبۆک و کارتیکرنا ئه‌ویه‌) ئه‌فه‌زی توانجه‌ و بۆ مه‌به‌ستا سڤکاتیکرنیه‌ ب ئه‌وی که‌سی، کو هه‌می ژيانا خۆ ب ئه‌فی کارشه‌ گریدایه‌ و خۆشی و نه‌خۆشیه‌ی ئه‌وی گریدای فەیسبۆکیه‌، له‌ورا نوژاری گوته‌یی : (فەیسبۆکیز یا لته!!).

3. سڤکاتیکرن و نیشانکار د کاریکاتیریدا :

نیشانکار زارافه‌یه‌کی پراگاتیکیه‌، زمان و ده‌ورو به‌ری ینگه‌ گریدده‌ت، بۆ هندی داکو ته‌مۆمزی د واتایا ئه‌وان نیشانکاراندا نه‌مینیت و واتایه‌کا دیارکری بدن، ژ به‌رکو ئه‌وان نیشانکاران واتایه‌کا فراوان و به‌رفره‌ه هه‌یه‌، نیشانکار د ساده‌ترین پیناسه‌یا خۆدا بریتیه‌ ژ تینگه‌هه‌کی زمانی، کو هه‌می ره‌گه‌زین زمانی کۆمده‌کت، ئه‌وین راسته‌وخۆ قه‌دگه‌پنه‌ سهر ده‌ورو به‌ری (شیرزاد سه‌بری عه‌لی : 2014 : 170). ئه‌فجا ژ به‌رکو زمان ئیکه‌ ژ ئه‌وان که‌ره‌سته‌ و ئالافین گه‌هاندنا باه‌قی سڤکاتیکرنی، له‌ورا سڤکاتیکرن قه‌ده‌ر ناییت ژ ئه‌قان نیشانکاران، به‌لکو به‌رۆقازی، نیشانکار دینه

بۆ ههر ده‌رپنه‌کا سڤکاتیکرنی، چونکی سڤکاتیکرنی ب هه‌مان شیوه‌ ده‌رپنه‌که‌، کو ههر چه‌نده‌ واتایه‌کا ئاشکه‌را هه‌یه‌ (کو ئه‌فه‌ نه‌مه‌به‌سته‌)، لێ د هه‌مان دمه‌دا واتایا ده‌رکه‌فته‌زی هه‌یه‌ (کو ئه‌فه‌ واتایا مه‌به‌سته‌)، کو ب شیوه‌یه‌کی نه‌راسته‌وخۆ هاتیه‌ ده‌رپین و ب هاریکاریا ده‌ورو به‌ری ده‌یته‌ ده‌ستینشانکرن و زانیین، که‌واته‌ (ده‌رکه‌فته‌یین ئاخفتنی پینکه‌اتینه‌ ژ شروقه‌کرن و لیکدانا ئاخفتنی ب تایه‌قی ئه‌و زانیاریین، کو ب شیوه‌یه‌کی نه‌راسته‌وخۆ ژ ئاخفتنی ده‌رکه‌فین) (ئه‌رشه‌د شوکری ئیسلام : 2014 : 21). ل خوارى دئ ئاماره‌ی ب چه‌ند وینه‌یه‌کی کاریکاتیری ده‌ین، کو چه‌ندین ده‌رکه‌فته‌یین ئاخفتنی و ب مه‌به‌ستا سڤکاتیکرنی تیدا هه‌نه‌ :

(گۆفاری گه‌پ، ژماره 125، هه‌ولێر، 2011)

د ئه‌فی وینه‌ی کاریکاتیریدا، ئه‌ف ده‌رکه‌فته‌یا ئاخفتنی هه‌یه‌، (کو ل گومرک و خالین سنووری گه‌ندله‌ی هه‌یه‌ و ب تێ ئارمانجا وه‌رگرتنا پاره‌ی هه‌یه‌ ژ بازرگانان، بیکو ته‌ماشه‌ی کواله‌قی و پشکینا تشتی بکهن، ئه‌وین ده‌ینه‌ د ناف سنووری کوردستانیدا). ئه‌فه‌زی سڤکاتیکرنه‌ ب کاروبارین ئه‌وان یین نه‌دروست، چونکی بۆ ئه‌وان به‌رژه‌وه‌ندیا خه‌لکی گزنگ نینه‌ ب تێ پاره‌ گزنگه‌. هه‌روه‌سا د ئه‌فی وینه‌ی کاریکاتیریی ل خواریدا، ده‌رکه‌فته‌یا ئاخفتنی ئه‌فه‌یه‌، (کو کورسیکا ده‌سته‌هلاقی یا د نافه‌را چه‌ندین دیوارین کۆنکریندا و گه‌هشتن ب ئه‌فی کورسیکی کاره‌کی ب زه‌حمه‌ته‌) ئه‌فه‌زی سڤکاتیکرنه‌ ب (سیسته‌می حوکمرانیی ل وه‌لاتی)، چونکی وه‌رگرتنا ههر پوست پله‌یه‌کی گه‌ندله‌ی تیدا هه‌یه‌ و ل دویت ئه‌وی سیسته‌می دیوکراتی نینه‌، ئه‌وی به‌حس ژئ ده‌یتنه‌کرن :

(روژناما وار، ژماره 1086، د هوک، 2014)

ل څير نيشانكارى كېسى (تو) د دېرپړنا (پشتى تو بويو په پهرله ماتلار ژي جارچار پكې مه ژير نه كې! دا، كو يو مېهېستا سڅاټيكرن هاتپه بكارهينان، كو ب هاريكاريا نهوى دهوروبهري تپدا بكارهاتى، هم دزايڼ، كو نيشانكارى (تو) به حسى بهرېزېرېكپه، كو د هملېژارتاندا دهرچوپه، كو بهرى هملېژارتان چنډ سوز دانه خلكى، بهلى پشتى بويو په پهرله ماتلار، خو بپدېنگ كړپه، بيگومان نهغهژي سڅاټيكرن ب نهوان جوړين بهرېزيان، چونكى پشتى دپه پهرله ماتلار سوزين خو ب جه ناهين.

ب. سڅاټيكرن و نيشانكارى دې :

" نيشانكارين دې نهو كهرسته، نهوين ناماژپي ب دهمه كې ددهن، كو ب رپكا دهوروبهري دهينه دهستنيشانكرن " (شېرزاد سهېرى عېلى : 2014 : 173). واته هر وهى ژ نافي نهوان ديار، كو نهف نيشانكاره گرپداى دهمينه و ناماژپي ب دې ددهن، نهغچا نهف دهمه بورى بيت يان نهبورى بيت يان ناماژدان ب روژ و هېف و سال و. . . هتد بيت. لى تشتى گرنك ل څيرى نهغهپه، كو چهوا نهف نيشانكارين دې دپه كهرسته يو سڅاټيكرن؟ بهلى شيوازي سڅاټيكرن و ب تايهتې د وينهپي كارپاټيرپدا، گلهك مفاى ژ نهفان نيشانكارين دې وهردگريټ و يو مېهېستا سڅاټيكرن ب كاردهينيت، هر وهى د نهفې وينهپي كارپاټيرپي ل خوارپدا ديارديت :

باشترين بهلگه ژيو گهاندنا پهياما سڅاټيكرن (چونكى شروفهكرنا سڅاټيكرن پندفي ب زهمينهپهكال بار و بهرفره ههپه و دفت پهبهندى و گهاندنهكنى ل گهل كوم و جفاكى دروست بكت) (Myers Roy : 1977 : 4). ژهر هندى نيشانكار نهغچا هر نيشانكارهكنى (كېسى، دې، جې، . . .) بيت، باشترين زهمينه يو گهاندنا پهياما سڅاټيكرن بهرفهفدكېن. د راستيدا سڅاټيكرن د ناف نامرازين دپين رېوانپيپيدا هېزتره، وهى : (بابيتن رېوانپي و زېدهروپي و خوازه و. . . هتد (leech : 1983 : 82). لى سهارت نيشانكاران " كو پيكهاتهپين سڅاټيكرن نين، چونكى دهرپينين سڅاټيكرن دشين بپي نهوان نيشانكاران بپه سڅاټيكرن، لى ل دهمى دهرپينين سڅاټيكرن نهفان نيشانكاران ل خو دگرن، هينگى يو پتر جهختكرن و رېدبوونپه" (Lapp : 1992 : 29). واته ديت نيشانكار بارا پتر ژيو سڅاټيكرنكا هيرشېرانهپيا پي ترانه هپنه ب كارهينان، نهغهژي دكو پتر ناماژ ب لايهپي بهر سڅاټيكرن كهفتى واته سڅاټيكرى هپنه دان و بليخپه د ناف بازپهيا سڅاټيكرنپدا و پتر هپنه كيمكرن و شكندن. پدفيه ل څيرى به حسى سڅاټيكرن د جوړين نيشانكاراندا بكمېن :

أ. سڅاټيكرن و نيشانكارى كېسى

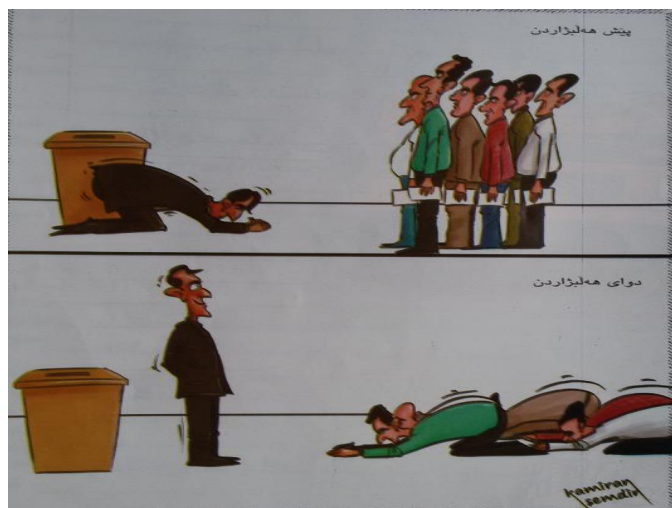
نشانكارين كېسى هاتپه پېناسهكرن، كو " برپتپه ژ نهوان نيشانكاران نهوين ناماژپي ب هاوبهشين ئاخفتنى (ئاخفتنكر و گوهدارى) د ناف پروسيسا ئاخفتنپدا دكېن و نهوان كسان دياردكېن، نهوژى ب رپكا (جھناف، نافي كېسى و نامرازي ناماژپي. . .) (شېرزاد سهېرى عېلى : 2014 : 171-172). ههروهسا نهف نيشانكارين كېسى، ل دويف دهوروبهري، هر جارى يو كېسهكى يان روپدانهكنى يان تشتهكى فهدگرپنهفه و بپي دهوروبهري واناپهكا روھن و دياركى نايت (هوگر مېهېموود فهريج : 2000 : 7). ل څيرى دپياندپه، كو سڅاټيكرن ب ههمان نيشانكارين كېسى هپنه نهغچادان، ب تايهتې د وينهپي كارپاټيرپدا نهف چنده گلهك دهپنه بكارهينان. هر وهى د نهفې وينهپي كارپاټيرپي ل خوارپدا ديارديت :

ج. سڳاڻيڪرن و نيشانڪاري جھي

ئەوان نيشانكاران ب خۆفەدگريت، ئەوين ئامازەين ب جھەكى دەدن و برينينه ژ : ل
 ڦيرئ، ل ويرئ، ليزه، لهوئ، ل ئەفئ باژيري. . . هتد(شيزاد سەبري عەلى :
 2014 : 174-175). هەروەسا سڳاڻيڪرە دشت هەمان نيشانكارين جھي بۆ
 مەبەستا سڳاڻيڪرن ب کارهينيت و ب تايهتق د وينهين کارينانيزيدا، ئەف
 نيشانكارە گەلەك دەيتە بكارهينان، بۆ نمونە ئەگەر تەماشەي ئەفئ وينهين
 كارينانيزيئ ل خوارئ بکەين، دئ يبين، کۆ سڳاڻي ب ريكا نيشانكارين جھي ب
 چاڤديرين لايەنين سياسي بۆ هەلبژارتان هاتيه کرن، ئەوژى د دەريپنا(وەرە ڦيرئ
 نەچە ويرئ. . . دا، ديار ديت، کۆ (ڦيرئ) و (ويرئ) دوو نيشانكارين جھينه و
 ئامازەين بۆ جھەكى دكەن و نيشانكارين ئيكنئ ئامازەيه بۆ جھي نيزيک و ڤن دووئ
 ئامازەدانه بۆ جھي دوور، ل ڦيرئ بكارهينانا ئەفان نيشانكارين جھي، بۆ مەبەستا
 سڳاڻيڪرينيه ب ئەوان چاڤديرين سياسي، چونكى ل رۆژا هەلبژارتاندا، کۆ هەرچەندە
 بانگەشەيا هەلبژارتان هاتيه راوەستادن و ئەف لايەنە ب تتي وەكى چاڤدير بۆ
 تينينيكرنا پروسيسا هەلبژارتان ژلايئ کومسيونا هەلبژارتاشە هاتيه داخوارکرن، لئ
 ئەو تەناتە ل سەر سندوقا دەنگدانيزي داخوازي ل خەلکي دكەن، کۆ دەنگي خۆ
 بدەنە ئەوان و هەر ئيک ديژيتي : وەرە ڦيرئ نەچە ويرئ. . .)، لەورا ئەف دياردەيا
 نەياساي ب سڳاڻيڪرە هاتيه نيشاندان بۆ رايانگشتي، بيگومان ئەف چەندەژى ب
 هاريكاريا دەوروهرى تيدا ب کارهاتى دەيتە زانين، چونكى ئەگەر ئەف دەريپنە
 نەهيتە گرندان ب ئەوى دەوروهر و جھي تيدا ب کارهاتى رەنگە چ جارا د مەبەستا
 ئەوى نەگەهين، کۆ ئەوژى سڳاڻيڪرنە، لەورا پراگاتيک گرنگي ب نيشانكاران
 ددەت و واتايا ئەوان يا دەستنيشانەکرى ب ريكا دەوروهرى دياردەت، چونكى
 سياڻتيک نەشيت واتايا ئەوان يا تەمام دەستنيشانەکەت(هەژار کەمال يوسف :
 2014 : 87).

(رۆژناما وار، ژماره 1080، دهوك، 2014)

(گۆڤارى گەپ، ژماره 168، هەولير، 2015)

د ئەفئ وينهين کارينانيزيئ ل سەريدا، كارينانورفاني ب هاريكاريا هەر دوو
 نيشانكارين دەي(پيش هەلبژاردن) و (پاش هەلبژاردن) ب سڳاڻيڪرە بەراوردى د
 نافەرا ئەفان هەر دوو دەماندا كريبە، کۆ ئەفەژى بۆ هەندەك جۆرين بەريژيان ديتە
 سڳاڻيڪرن، کۆ بەرى هەلبژارتان گەلەك خۆ بۆ خەلکي دسكين و خۆ كيمدكەن، ژ
 پيخەمەت ب دەستشەهينانا دەنگان، لئ پشتى هەلبژارتان خەلکي ژيەر دكەن و ئيدى
 پيدفیه خەلک خۆ پافيزتە بەر پينين ئەوان، هەتا كارەكى بۆ بکەن. هەروەسا د ئەفئ
 وينهين كارينانيزيئ ل خواريدا، ب ريكا نيشانكارين دەي(پينج دەقە) سڳاڻيڪرن
 هاتيه ئەنجامدان، ئەوژى ل دەمى فەرمانبەرەكى گوتيه ريشەبەرى : (گەورەم بمبوره.
 . پينج دەقە مۆچەكەتم تاخير كړدا!) و د بەرامبەردا ريشەبەر گەلەك تورە ديت و گەفا
 فەسلكرنى لئ دكەت، ئەگەر جارهكا دى مۆچەين ئەوى گيرۆ بيت و بيگومان ب
 كارهينانا ئەفئ نيشانكارين دەي، سڳاڻيڪرنە ب ئەفان جۆرين ريشەبەران، کۆ
 تەناتە نەشين پينج خولەكانزى خۆ ل بەرامبەر گيروبوونا مۆچەي بگرن و
 توندترين هەلويس ت نيشاندەن :

(گۆڤارى گەپ، ژماره 168، هەولير، 2015)

بۆ بابەتی بەحسکری (Wilson and Sperber, 1992 : 23). واتە شروۆفەکرنا دروست و راستەقەینە پەیمانە سفاکتیکەرنی ژلانی گوهدارێش؛ گریڤای گریمانەکرەکا راست و دروست و پێشەکی یا ئەوی پەیمانە، ل فیزی دگەهینە ئەفی خالا هەپشک؛ ئەوژی ئەفەیه، کو گریمانا پێشەکیی پرۆسەیکە هەپشکە دناڤەرا سفاکتیکەر و سفاکتیکەریدا، واتە هەر دووک د ئەفی قوناغیدا دەر بار دین. ئەگەر بۆ هەر شیواز و بابەت و پەيوەندیکەرەکا دیا د ناڤەرا جفاک و تاکەکەساندا؛ گریمانەین پێشەکیی پرۆسەیکە ئاسایی و ئۆتوماتیکی بیت، ئەفە د شیوازی سفاکتیکەرنیدا گریمانین پێشەکیی پتر جەختی ل سەر دەیتە کرن، چونکی سفاکتیکەرن د سروشتی خۆدا بابەتەکی هەستیارە، ئەفجا بەری ئاخذتەکر ب ئەفی شیوازی بئاخذت؛ گەلەک گریگەیی ب گریمانین پێشەکیی و دەرئەجام و دەرکەفتەین ئەفی ئاخذتە ددەت، داکو پەیمانە خۆ ب هشیاری و کاریگەری بگەهینیت، هەروەسا بەرهنگاری هەلوێستەکی نەخواستی و توند ژلانی گوهدارێشە نەیت، (چونکی ل دەمی خەلک دەرپرین سفاکتیکەرنی دینن؛ گریمانا هندی دکن، کو بەرامبەری یان گوهداری شیانین شروۆفەکر و تێگەهشتنا ئەفی شیوازی هەیه (Gibbs and Coloston : 2001 : 188). کەواتە سفاکتیکەر بەری پەیمانە خۆ یا سفاکتیکەرنی ئاراستە بکەت، گریمانا هندی دکەت، کو لایەنی سفاکتیکەری تا رادەبەکی باش شیانین تێگەهشتن و ژ ئیک فافارتنا پەیمانە ئەوی هەیه. هەر ژەر هندی و ب هاریکاریا ئەوان گریمانین پێشەکیی سفاکتیکەر باشتین و گونجوترین دەرپرین و هەلوێست و بارودۆخ بۆ گەهاندنا پەیمانە خۆ هەلدیژیت. ژەرکو سفاکتیکەرن شیوازەکی خاوندن و فیلبازانەیه و هەلگرا پەیمانەکا پری کەن و ترانەیه، لەورا دڤیت کەسی سفاکتیکەری ب هشیاری و شارەزاییەکا زیڤە هەولا گریمانەکر و تێگەهشتنا ئەفی پەیمانە بدەت، چونکی کەسی سفاکتیکەر هەلوێستە، کو سفاکتیکەری بئێخیتە د بازەیهکا گرتیدا و ب هەمی شیوێهەکی ئەوی کیم بکەت و هزرا ئەوی ئالۆز بکەت و ئیرادەیا ئەوی بشکینیت، ئەفەزی داکو مەبەست و ئارمانجا خۆ، کو سفاکتیکەرە بجهینیت، کەواتە (شیوازی سفاکتیکەرنی ژلی گەهاندنا پەیمانەکی بۆ گوهداری؛ هەستی پێکەنینژی دروست دکەت، ئەف دەرپرین سفاکتیکەرنی ب پێکەنینژ سفاکتیکەر هزمارتن، چونکی سفاکتیکەری ب ئەفی چەندی دڤیت وەسا خۆ نیشا دەوروێر و کەسایەتیان بدەت، کو کەسەکی بێزە و کۆنترۆل بارودۆخی کریه و سفاکتیکەری نەشیت هیچ کارتیکەرنی ل ئەوی بکەت (Dews

ئەگەر تەماشەیی ئەفی وینەین کاریکاتیرین ل خوار بکەین، دئی بینن، کو دوو نیشانکارین جەمی ئەوژی (زانست لە ئێره) و (زانست لە جیهان) هەنە، کو ب ئارمانجا سفاکتیکەرنی هاتینە بکارهینان و ب هاریکاریا دەوروێری ل مەبەستا فەشارتیا ئەوان نیشانکاران دگەهین، ئەوژی ئەفەیه ل دەمی کاریکاتۆرفان راپووی ب بەراوردکرنا ئاستی پێشکەفتنا زانستی د ناڤەرا (ل ئێره) واتە ل کوردستانی و ل جیهانی، ئەفەزی ب سفاکتیکەرە نیشاندایە، چونکی ل کوردستانی زانست گەلەک هیدی و ل سەر خۆ، کو ل سەر عەرەبانەکی ب رێشەدجیت، لئ ل جیهانی زانست وەکی رۆناهییا بریسیی نیشاندایە، واتە گەلەک ب لەزه و زۆر پێشکەفتییه :

(گوفاری گەپ، ژمارە 160، هەولێر، 2010)

د. سفاکتیکەرن و گریمانین پێشەکیی د کاریکاتیریدا گریمانین پێشەکی تێگەهەکی پراگاتیکیه، خودان سروشتەکی زمانیه، کو ب ریکا هینایین زمانی ئەوین گوتن ب خۆفە دگرت دەیتە تێگەهشتن (بادیس لەوێل، 2014، 27). گریمانین پێشەکی ب ریکا رستەنی دەیتە دەستیشانکر و هزرا گریمانین پێشەکی دابەشی دوو بەشان دیت :

1. چیدیت و اتایا رستەنی هەبوونا گریمانەکا دیارکی د واتایا گوتنناد ب خۆفە بگرت.
2. هەمی ئەو گریمانەین د واتایا گوتنیدا دیاردین، پێشوەخت پێشینی بۆ هاتییه کرن، کو د واتایا رستەنی ب خۆدا هەین (ژهیه محو الحاج، 2015، 359). ئاخذتەکر و گوهدار ب هاریکاریا دەوروێری گریمانەکر د ناڤەرا خۆدا ئەنجامدەن و ل دویف گریمانەکر شروۆفەیا پەیمانە ئاخذتەکەری دەیتە کرن، هەروەسا د سفاکتیکەرنیدا؛ (شروۆفەکرنا سەرکەفتیانه یا سفاکتیکەرنی ژلانی گوهدارێش؛ گریڤای شیانین ئەوییه ژۆ تێگەهشتنا دەرپرینان و بیرهاتەفە و زانینا هەلوێستین ئاخذتەکەری

ئەنجام

پشتی دومایک هانتا ئەفی فەکۆلینی، ئەم گەشتینە ئەفان ئەنجامین ل خوارى
پێشەکییدا، د چەندین وێنەین کاریکاتێریدا دیاریکەین :

د ئەفی وێنەین کاریکاتێرین ل خواریدا، سەکتیکرن ب ریکا ئەفان گرمانین پێشەکی
هاتیبە گەهاندن :

1. هەلبژارتن هەنە.

2- شەڕ د نافەرا لایەنگرندا بۆ حەزکنا دیواران هەیه.

3- چ دیوار نەمانە بۆ هەلاستنا وێنەیان.

1. سەکتیکرن بارپتر ب ئەوی شیوازی دەیتە ئەنجامدان، کۆ تەشتەک بێتە گوتن
یان دەریپن، لى مەبەست تەشتەکی دی بیت، واتە گوتن و نیشاندانا هەلوێستەکی
ئاشکەرا و راستەوخۆ، بۆ گەهاندنا مەبەست و واتایەکا فەشارتی و نەراستەوخۆ، کۆ
ئەوژی سەکتیکرنە.

2. سەکتیکرن ب شیوەیهکی گەلەک بەرفەرە، د کاریکاتێرین کوردیدا دەیتە
بکارهینان و رەنگەدانا پراپیدا لایەنین ژیاپی دکت.

3 سەکتیکرن د کاریکاتێرین کوردیدا، ب شیوەیهکی نەراستەوخۆ دەیتە ئەنجامدان،
لەورا خەلک ب هاریکاریا دەورەبەری، ل مەبەستین فەشارتێن کاریکاتێری، کۆ ئیک
ژ مەبەستین گزنگ ژ ئەوان سەکتیکرنە دگەن. ژەر هندی سەکتیکرن هەلگرا
رەهەندی پراگاتیکیه.

4. جۆین و ناوێراندن و تواج وەک پلەین سەکتیکرن، د کاریکاتێرین کوردیدا بۆ
مەبەستا سەکتیکرن دەیتە بکارهینان و رۆلەکی کارا و بەرچاڤ د سەکتیکرنا
کاریکاتێرین کوردیدا دبێن.

5. بوارین زمانین پراگاتیکی : (کردهین ئاخفتی، دەرکەفتە، نیشانکار و گرمانین
پێشەکی)، رۆلەکی کارا و چالاک د گەهاندن و ئەنجامدانا سەکتیکرن و پەياما
ئەویدا، د ناف کاریکاتێرین کوردیدا دبێن.

6. سەکتیکرن د کاریکاتێرین کوردیدا، دەریپن ژ گەلەک بارودۆخ و کاودان و بیاف
و لایەنین جۆراوجۆرین ژیاپی، وەکو لایەنین : (سیاسی، جفاکی، ئابووری،
کەلتووری. . . هتد) دکت و د چارچۆفەین سەکتیکرنیدا، پەيامەکا رەخنەیا توند
ئاراستەى کێاسی و گەندەلی و نەباشی و . . . هتد، دکت، ئەفەزی گەلەکجاران ب
ئارمانجا چارەسەرکرن و چاکسازییه د سەرچەم لایەنین ژیاپیدا. ئەفەزی ب
پشتبەستن ب پراگاتیکی دەیتە ئەنجامدان.

لیستا ژنەمران

ئیک : ب زمانى کوردی

1. ئاکو غەریب، (1999) : زمانى کاریکاتێر، چاپی یەکەم، چاپخانەى خاک، سلێمانی.
2. ئەحمەد قەرەنی، (2012) : رەخنەى ئایرونی لە شیعری نوێی کوردیدا (1925-1970)،
چاپخانەى حاجى هاشم، هەولێر.

(رۆژناما وار، ژمارە 1069، دھوک، 2014)

هەروەسا ئەگەر تەماشەى ئەفی وێنەین کاریکاتێرین ل خوارى بکەین :

(رۆژناما ئەفرۆ، ژمارە 1350، دھوک، 2014)

سەکتیکرن د ئەفی کاریکاتێرین ل سەریدا، د ناف ئەفان گرمانین پێشەکیا هەیه :

1. گومان هەیه.

2. حکومەتی پلان نینە.

3. رۆژین بێهێقەدانى و نەبێهێقەدانى دیار نین.

3. نەرشەد شوکی نیسلام، (2014) : پراگماتیک و فلتەزکنا زانیاریان د پراگمەندیدا، ناما ماستەر، زانکوی زاخو، فاکولتیا زانستین مەرفاھەتی، سکولای زمان- پشکا زمانی کوردی، زاخو.
 4. ئیدریس عەبدولە، (2014): ئەدەبی میلی و فۆلکلۆری، بەرگی یەکەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.
 5. ئیسماعیل سەکزی، (2008) : تەفسیرا ژبان، لی زفرین و راستکرنای زمانی : ئیسماعیل تەها شەهین و شەعبان کەهی، الکعبە الپالپە، مەکبە انوار دجلە.
 6. جەبار ئەحمەد حەسین، (2012) : بێنای سائیرا لە کورتە چیرۆکی کوردیدا (کوردستانی عێراق 1970-1990)، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.
 7. حەسین ئوسمان ئەبدورەحمان، (2007) : رولێ (یارادوکس) د پشکەکان و پشکەکاندا، ناما ماستەر، زانکوی دهوک، کۆلیژا ئادانی، پشکا زمان و ئەدەبا کوردی، دهوک.
 8. شەنە ئەبەدەر ئەحمەد، (2008) : زمانی جەستە (لیکۆلینە و یەکی وەسفی مەیدانی)، نامە ماستەر، زانکوی سەلاحەددین، کۆلیژی زمان، هەولێر.
 9. شێرزاد سەبەری عەلی، (2014) : پراگماتیک، چاپخانەی حاجی هاشم- هەولێر.
 10. _____، (2014) : واتا و مەبەست د پەخشەیا کاریکاتێری کوردیدا، گوڤارا زانکوی دهوک، پەڕەندا 17، ژمارە.
 11. _____، (2011) : واتا د ناڤەرا سەانتیک و پراگماتیکدا، چاپا ئیکتی، چاپخانەیا خانی، دهوک.
 12. _____، (2015) : واتاسازی، چاپا ئیکتی، چاپخانا هاوار، دهوک.
 13. عبدالواحد مشیر دەبی، (2015) : لیکۆلینە و پراگماتیکەکان، چاپی یەکەم، ناوەندی ئاوێر یۆ چاپ و بلاوکردنە، هەولێر.
 14. _____، (2012) : شینواز و پراگماتیک، چاپا ئیکتی، چاپخانەیا : الروجە، ئێستەمبول، (2012).
 15. _____، (2009) : کاریگەری هێز لە پەڕەندی نیوان ئاخوێوەراند، گوڤاری زانستە مەرفاھەتیەکانی زانکوی سەلاحەددین، ژمارە 42، هەولێر.
 16. _____، (2014) : زانستی پراگماتیک، چاپی دووەم، ناوەندی ئاوێر یۆ چاپ و بلاوکردنە، هەولێر.
 17. _____، (2010) و زیرین خورشید سەلیم : واتا و ونە (فەکۆلینەکان سەانتیکە)، گوڤاری زانستە مەرفاھەتیەکانی زانکوی سەلاحەددین، ژمارە 45، هەولێر.
 18. _____، (2009) : کاریگەری دەروونی لە بۆری راگەیانندا (لیکۆلینە و یەکی سەانتیک و پراگماتیکە)، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و بلاوکردنە، ئاراس، هەولێر.
 19. _____، (2013) : رازیکردنی خێرا لە چوار هەنگاودا (پروگرامکردنی زمانەوانی دەمارێ)، چاپی یەکەم، چاپخانەی مەردین / هەولێر.
 20. عەبدولسەلام نەجەدین عەبدوللا، (2008) : شیکردنەوی دەقی شیعری لە رووی زمانەوانیە، چاپا ئیکتی، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.
 21. علاوالدین سەجادی، (1978) : خوشتوونی (گوزارەکاری. رەوانکاری. جوانکاری)، چاپخانەی مەعارف- بەغدا.
 22. شاخەوان مەلا محەمەد، (2014) : رۆژنامەگەری تەنز لە هەڕینی کوردستاندا، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.
 23. محمد صالح پێندرونی (جەگر سۆز)، (2013) : ئاریشین ئاکاری و دەروونی بین زارۆکی، چاپا ئیکتی، چاپخانەی رۆژەلات، هەولێر.
 24. محمد معروف فتاح، (1990) : زمانەوانی، زانکوی سەلاحەددین.
 25. ئەزاد عەزیز سورەنی، (1999) : رۆژنامەگەری کوردی، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەڕوەندی حکومەتی هەڕینی کوردستان – هەولێر.
 26. ژێبار ئێدریس ئەمەین، (2012) : تابو د زمانی کوردیدا (گۆڤەرا بەهەینی وەک نموونە)، ناما ماستەر، زانکوی دهوک، کۆلیژا ئادانی.
 26. هاوژین صلیو عیسا، (2013) : کاریکاتێر لە شیعەرەکانی موحسین ئاوارەدا، گوڤاری زانکوی کۆیە، ژمارە (28).
- دوو : ب زمانی عەرەبی**
1. القرآن الكريم.
 2. إسماعيل سراج الدين، محمد عهدي فجلى : أخبار اليوم : مدرسة صحفية مصرية، إعداد : خالد عرب، ممدوح مبروك، شريف اللبان. - الإسكندرية، مصر : مكتبة الإسكندرية، 2007.
 3. باديس لهويل، مفاخر التداويل، الكعبه الاولى، الناشر عالم الكتب الحديث للنشر والتوزيع، اربد-الأردن، 2014.
 4. بلر : علم الدلالة، إكار جديد ل (بلر) ترجمة د. صبري إبراهيم السيد، دار المعرفة الجامعية الإسكندرية 1992م.
 5. زهيه حمو الحاج : التداويل و استراتيجيه التواصل، الكعبه الاولى، رؤيه للنشر والتوزيع، القاهرة، 2015.
 6. سيزا قاسم : المفاخر في القص العربي المعاصر، مجله فصول، العدد 68، الهيئة المصرية العامة للكتاب، 2006.
 7. غنيه النجلاوى : السخرية والاستهزاء، الكعبه الاولى، دار الفكر، دمشق، 2008.
 8. مايكل هانتشت هانسون : المفاخر و الصراع، ترجمة : ريجان مملهل سدخان، مجله البقايف الأجنبية، العدد 1، سنة 2010.
 9. معجم لونغمان الإنجليزي الحديث (Longman Dictionary of modern English) : وجع المقابلات العربية : الدكتور على عزت و الدكتور كمال عياد، الدكتور نجوى الزينى، الكعبه الرابعه، كعب في تيوبرس-لبنان، 2011.
- سێ : ب زمانی فارسی**
1. الكس هاگر : خود آموز گراخی کاریکاتور، مترجمان : خشایار محاجر شجاعی و شهریار سپهری، چاپ سوم، انتشارات خانه هنرمندان - تهران، 1390.
 2. لن ردمن : چکونه کاریکاتورهارا بکشیم، مترجم : علی کریمی، چاپ چهارم، انتشارات خانه هنرمندان - تهران، 1391.
- چار : ب زمانی ئینگلیزی**
1. Amante, D. J : The Theory of Ironic Speech Acts. In Poetics Today, Vol. 2, No. 2, pp : 77-96. Duke University Press, 1981 .
 2. Attardo S. : Humor theory beyond jokes : The treatment of humorous texts at large. In J. Hulstijn & A. Nijholt, 1996 .
 3. Attardo, S. , Boxer, D. , and Eisterhold, J. : Reactions to Irony in Discourse, 2006 .
 4. Brown, P. and Levinson, S. : Politeness : Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987 .
 5. Crystal. D : The Cambridge Encyclopedia of Language, second edition, Cambridge university press, 1997 .
 6. Dews et al : Childrens understanding of meaning and function of irony of Verbal Irony, 1996 .
 7. Dews, S. , Kaplan, J. , and Winner, E. : Why not say it directly? The social functions of irony, 1995 .
 8. Fowler, H. W. : Modern English Usage Dictionary. Oxford : Oxford University Press, 1965 .
 9. Gibbs, R. W. , : On the psycholinguistics of sarcasm. Journal of Experimental Psychology, 1986 .

26. Wilson, D. and Sperber, D. : On verbal irony, *Lingua* 87, 53-76, 1992 .
- بېنج : ژېندمرين غمونه ژن هاتېنه وەرگرتن
أ. رۆژنامە
رۆژناما ئەرۆ : دھۆك، ژمارين : (1339، 1344، 1350، 1353، 1600، 1364، 1371، 1377، 1378، 1593).
رۆژناما وار : دھۆك، ژمارين : (1020، 1030، 1034، 1050، 1060، 1068، 1069، 1074، 1078، 1080، 1086، 1155، 1211، 1377).
ب. كوفار
126- كوفارا سيخورمه : سالياني، ژماره : (237).
كوفارا گهپ : ههولير، ژمارين : (111، 125، 160، 167، 168، 169، 170).
شهش- ژېندمرين تورا ئهترنيتي :
128- إيمان شادی : الكاريكاتير . فن النقد و التعبير و السخرية، 2009 (albilad/15063
(http://www. sauess. com).
تعريف السخرية : (http://www. bettna. com/articles/rt/f331. htm).
http://en. wikipedia. org/wiki/irony
/http://www. islambeacon. com
10. GIBBS, R. W and Coloston, H. L : The Risks and Rewards of Ironic Communication, 2001 .
11. Gibbs,R. W. Jr, and Colston, H. L. : Irony in Language and Thought : A Cognitive Science Reader. New York : Lawrence Erlbaum Associates, 2007 .
12. -Giora,R. , Fein, O. and Schwartz, T. : Irony : Graded Salience and Indirect Negation from Metaphor and Symbol ,13(2) pp : 83-101. New York : 1998 .
13. Grice, H. P. : Logic and conversation. In P. Cole & J. Morgan (Eds.), Syntax and semantics 3 : Speech acts (pp. 41–58). New York : Academic Press, 1975 .
14. Hutcheon, L. : The Complex Functions of Irony. In Revista Canadiense de Estudios Hispánicos Vol, 1992 .
15. Hutcheon, Linda : Irony's Edge : The Theory and Politics of Irony. New York Routledge, 1995 .
16. Komlosi : Irony in the Semantics-pragmatics Interface : A Reconstructional Model, 2010 .
17. Kreuz , Roger. J and Richard M. Roberts : On being ironic. pragmatic and mnemonic implications. Metaphor and symbolic activity, 1991 .
18. M. H. Abrams : Aglossary of Literary Terms Seventh Edition, Heinle & Heinle, Thomson Learning, 1999 .
19. Muecke, Douglas C : Irony Markers poetic, 1978 .
20. Myers Roy, Alice : Towards a definition of Irony. In. Ralf W Fasold and Roger Shuy (eds). Studies in Language Variation , 171-183 Washington D. C George Twon University Press, 1977 .
21. Ousby, Ian : Cambridge Paperback Guide To Literature In English, Cambridge University Press, 1996 .
22. Ramos, F. Y. : Irony : Context Accessibility and Processing Effort, 1997 .
23. -Searle, J. R. : Expression and Meaning : Studies in the Theory of Speech Acts. Cambridge : Cambridge University Press, 1979 .
24. Sigar , A. H and Taha. Z. S : A Contrastive Study of Ironic Expressions in English and Arabic. College of Basic Education Researchers Journal Vol, 2012 .
25. Savkaničová , M : Pragmatic Analysis of Ironic Humour in Black Books. Masaryk University, 2013 .